

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

DECEMBER 8 • 2004

Den Norske Haandværks- og Industriforening
i Christiania

Riksbankens ensamrätt på sedelutgivning 100 år

Till 200-årsminnet av
Johan Ludvig Runebergs födelse

Pris 20 kr

SUCCÉ

Tack vare höstens mycket lyckade myntauktion
och på många kunders begäran anordnar vi ny myntauktion
till våren.

Inlämning pågår t.o.m. 20 januari 2005.

Tack för i år och vi önskar
God Jul och Gott Nytt År!

*Katalog erhålles enklast genom insättning av kronor 150:– på postgiro 1211-2.
Glöm inte att skriva ditt namn och din adress tydligt på inbetalningstalongen.*

AHLSTRÖMS MYNTAUKTIONER AB

Rådmanngatan 21, Box 26033, SE-100 41 Stockholm

Tel: 08-10 10 10, 0709-10 11 11 • Fax: 08-678 77 77

E-post: coindealer@ahlstrom-coin.com • Hemsida: www.ahlstrom-coin.com

Innehåll SNT 8 • 2004

Sid

Artiklar och notiser

Den Norske Haandvaerks- og Industriforening i Christiania	176
Knappt med pengar i kungligheters fickor	178
Riksbankens ensamrätt på sedelutgivning 100 år	180
"Ett halvt öre namnet var taxan" – några minnesbilder om privatbankernas sedlar	181
Två besök i Säter och Avesta på 1750-talet	182
Till 200-årsminnet av Johan Ludvig Runebergs födelse	184
Checken som betalningsmedel snart borta	188
Ordenstecken och belöningsmedaljer – att ha eller inte ha?	189
Information till SNF:s medlemmar rörande NNUM	190
Medalj över Ulla S. Linder Welin – slutlig upplaga	190
Information till SNF:s medlemmar rörande auktionsverksamheten	190
"Gull-Olle" – numismatisk möteslokal i Norrköping	191
Marsch ut, min vän, och vandra ... Sagan om sedelns återkomst	191
Mynt som pepparkaksmått	194

Stående rubriker

Personalia. N. L. Rasmussons stipendium till Cecilia von Hejne	179
Personalia. Peter Berghaus 85 år den 20 november 2004	179
Utställning. I hjärtat av Iran	191
Nytt om böcker – recensioner	192
Auktioner	193
Föreningar	193
Från läsekreten. Neuman vid Jäders Bruk – rättelse	194

Omslag

Ett handgjort kombinerat tack- och julkort till kassörskorna vid "Varuhuset Centrum". Teckningen är signerad "S. Rompu" (?), troligen 1961. Av högarna med sedlar och mynt på bordet att döma har kassörskorna haft det arbetsamt under året med att räkna dem alla. Förmodligen har varuhuset haft ett bra år. En kanske ofrivillig statistik har tecknaren givit oss – tre av tre kassörskor på bilden är kvinnor – och det var väl kanske så vid 1960-talets början att de flesta varuhuskassörskor var kvinnliga. En liten felstavning har smugit sig in, förmodligen skrivet av chefen med signaturen KJ. Kortet kom till KMK med Bankmuseets samlingar. Repro Gabriel Hildebrand, KMK.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98

onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00

Fax 08-667 07 71

E-post: info@numismatik.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428

114 84 Stockholm
Tel 08-5195 5300
Fax 08-411 22 14

E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:
Monica Golabiewski Lannby

Auktionskalender:

Dan Carlberg 073-310 48 91
Rolf Sandström 031-99 24 54

Prenumerationer:

Pris 200 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

För insänt, ej beställt, material ansvaras
ej. SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-format
på SNF:s och KMK:s hemsidor
(www.numismatik.se samt
www.myntkabinettet.se). Den som
sänder material till SNT anses medge
elektronisk lagring/publicering.

Tryck:

Masterprint Sätterri & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Föreningsaktiviteter

DECEMBER

11 Litteraturdag & bokbytartillfälle samt julglögg

Samarrangemang mellan Svenska Numismatiska Föreningen, Kungl. Myntkabinettet samt Samfundet Kungl. Myntkabinettets Vänner.

Tid: 10.00-16.00.

Plats: Kungl. Myntkabinettet

Bokförsäljning – nyheter ur KMK:s och SNF:s produktion

Tid: 10.00-16.00.

Plats: Museibutiken

Föredrag av Björn-Otto Hesse med efterföljande diskussion

Titel: Att samla numismatisk litteratur

Tid: 10.30-11.45.

Plats: Hörsalen

Möjlighet till enkel lunch kl. 11.45-13.00 i Myntkrogen

Föreningens traditionella julglögg och frågesport

Tid: 13.00-16.00.

Plats: Myntkrogen

FEBRUARI 2005

19 Pollettdag med auktion

Plats Kungl. Myntkabinettet

13.00-15.00 Visning av auktionsobjekten i Lovisa Ulrikas bibliotek

16.00 SNF:s auktion 148 (Polletter ur Sven Svenssons samling)

På KMK kommer kl. 10.00-12.00 att finnas tillgång till en lokal för dem som vill träffas för att diskutera polletter. Eventuellt kommer någon ytterligare aktivitet kring ämnet polletter att arrangeras. Detta meddelas i så fall på hemsidan (www.numismatik.se) samt i nästa nummer av SNT.

APRIL 2005

9-10 SNF:s årsmöte i Kalmar

SNF:s årsmöte avhålls denna gång i Kalmar med numismatiska och kulturella aktiviteter i form av visningar, föredrag och auktion med material ur Sven Svenssons samling. Utförligare information kommer framdeles.

Kungl. Myntkabinettet

I maj 2005 invigs Tumba Bruksmuseum. För KMK:s del innebär detta en hel del planering och arbete – textskrivande, urval av föremål, ritande av montrar och övrig inredning.

Under nästa år kommer KMK på Slottsbacken att visa tre medaljkonströrers arbeten samt en utställning om Höganäsbolaget under 200 år.

En stor nyhet är att museet införd fri entré. Detta gäller även museet i Tumba. Nu kan ännu fler besökare komma i kontakt med numismatikens spännande värld.

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Besökstid 10.30-13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6, Buss 2, 43, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Måndag – söndag kl. 10.00-16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00-16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

Den Norske Haandvaerks- og Industriforening i Christiania

Av Jack-Morris Antonsen

Da jeg etter mange år som medaljesamler har lært at de unike objekter ikke kommer frem for salg alt for ofte, er det gledelig når man endelig klarer å tilføye sin samling en av disse. I mitt tilfelle fikk jeg muligheten til å kjøpe en medalje i gull med Oscar IIs monogram fra *Den Norske Haandvaerks- og Industriforening i Christiania* fra en samler i Norge for halvannet år siden. Fra tidligere viste jeg at medaljen i seg selv uansett metall var vanskelig å få tak i, men entusiasmen ble meget stor da det endelig var et eksemplar i gull som skulle være med å prege min samling. Det ble da også senere meget naturlig å bruke mye tid på å finne ut av medaljens sjeldenhet og opphav, noe som har gitt resultater etter å ha besøkt og vært i kontakt med en rekke arkiver.

Med Carl XV's monogram

Medaljen ble innstiftet i et gavebrev av 7 oktober 1871 fra Hans Majestet kong Carl XV for *Fortjenester af Haandværk, Industri og Husflid* etter opprettelsen av *Den Norske Haandvaerks- og Industriforening i Christiania* 25 mai samme år. Medaljens advers har Carl XV's kronede spillemonogram innenfor en eikekrans. Ved hullranden er det signert G. Loos. Dir. H. Weckwerth Fec. (gravert av Herman Weckwerth og preget hos G. Loos i Berlin). Reversen har teksten *FRA / DEN NORSKE / HAANDVAERKS: OG INDUSTRI: / FORENING. / CHRISTIANIA*. Medaljen er preget i 41 mm og ble bestemt årlig å utdeles i et antall av 16 medaljer, hvor 1 i gull, 5 i sølv og 10 i bronse. Dette tildelingsmønster ble aldri overholdt. Foreningen mottar de første medaljer av den norske hoffintendant Christian Holst allerede 28 desember i 1871, hvor det totale antall teller 32 medaljer, hvor 2 var i gull, 12 var i sølv og 18 i bronse. Medaljene oversendes foreningen som for i oppgave å selv avgjøre hvem som skal motta medaljene.

Etter at foreningen hadde nedsatt sin medaljekomite ble det bestemt den 26 september 1872 å avvente med den første hovedutdeling av medaljene til etter den avholdte kunst- og industriutstilling i Drammen 1873

hadde funnet sted. Det blir på samme møte i subsidium å utdele 1 medalje i gull til kommandør Svend Foyn for *med store opofrelser og Udholdenhed at have aabviyet nye Næringsveie*, og 3 medaljer i sølv til doktor Greve for *fortjensfuld Virksomhed til Udbredelse af Husflid blandt Ungdommen*, doktor Holmboe for *fortjensfuld Virksomhed til Udbredelse af Husflid blandt Ungdommen* og ingeniørkaptein S. Lund for *opofrende Virksomhed til Fremme af kvindelig Haandvaerksdrift*. Neste gang medaljene med Carl XV's monogram ble utdelt var den 3 april 1874 i et avholdt møte i foreningens lokaler i et antall av 1 i gull, 5 i sølv og 10 i bronse. Etter dette blir ikke medaljen med Carl XV's monogram utdelt flere ganger.

Opprettelsen av *Den Norske Haandvaerks- og Industriforening i Christiania* i 1871 var av stor nødvendighet for den norske håndverksstand da de to tidligere nå sammenslåtte foreninger *Christiania Haandvaerkerforening* (stiftet 8. november 1838) og *Den Techniske Forening i Christiania* (stiftet 25. mai 1847) hadde hatt en sviktende oppslutning av nye medlemmer de siste årene. Den nye forening fikk som hovedformål å fremme den norske håndverksdrift og industri i Norge, og den var åpen for hvem som helst til å bli medlem. Foreningen fungerte i de første år som en landsomfattende forening, som maktet å trekke til seg mange nye medlemmer med sitt iherdige arbeide rundt, bl.a. det å få i gang kunst- og industriutstillinger i Norge med deltagelse av norske og utenlandske håndverks-, industri- og husflidsprodukter. Av foreningens arrangement kan særlig nevnes den store kunst- og industriutstillingen som blir avholdt i Christiania i 1883, hvor et antall av 2.245 utstillere var samlet og et antall av 860 belønninger ble utdelt. For denne utstillingen ble det av foreningen bestilt egne belønnings- og minnemedaljer.

Med Oscar IIs monogram

I et styremøte i *Den Norske Haandvaerks- og Industriforening i Christiania* 25 juni 1878 blir det bestemt å nedsette en komite for å finne nye

fortjente personer til å motta den av Carl XV's innstiftede medalje fra 1871. Da foreningen denne gang ønsket en medalje med den nye kongens monogram blir det etter flere møter den 15 juli 1879 hos Berliner Medaillen-Münze plassert en bestilling på preging av nye medaljer. Et antall av 27 nye medaljer, hvor 1 er i gull, 7 er i sølv, 2 er i tambak og 17 er i bronse blir levert i Christiania. Medaljens advers får omskriften *BRODERFOLKENES VEL* og Oscar IIs kronede monogram innenfor en eikekrans. Reversen blir ikke forandret, og får den samme teksten som på Carl XV's tidligere pregede medaljer.

Hoffintendant Christian Holst sender en andre bestilling på medaljer til Berlin 23 januar 1880. Denne gang blir det fra *Berliner Medaillen-Munze* et antall av totalt 7 medaljer oversendt Christiania, hvor 1 er i gull, 4 er i sølv og 2 er i bronse.

I et brev til Oscar II i januar 1880 fra hoffintendant Christian Holst blir det foreslått av Holst at *Christiania Haandvaerk- og Industriforeningens* formann Carl Hals skal bli tildelt av kongen personlig medaljen i gull etter den kommende hovedutdeling på slottet har funnet sted. Holst nevner selv at han har et eksemplar i dette metall liggende for denne utdeling. Dette blir bifalt av kongen selv.

Etter kongens ankomst til Christiania mottar han på slottet den 10 februar de av foreningens utvalgte mottagere av medaljene. Han deler personlig ut til de fremmøte de fortjente medaljer i et antall av 1 i gull, 6 i sølv og 8 i bronse. Etter at selve medaljeutdelingen har funnet sted overrakte Hans Majestet kong Oscar II foreningens formann Karl Hals medaljen i gull i det han uttalte: "*Hs. Majestet ønskede at give ham dette Tegn paa Anerkjendelse af hans fortjensfulde og energiske Virksomhed i udviklingen af hans Bedrift saavel som af hans Arbeide for Udviklingen af Landets Haandværk og Industri idethele. Hs. Majestet var tillige forvissnet om, at han derved imødekom et almindeligt Ønske inden den Forening, hvis Formandsstilling Hr. Hals beklædte.*"

Av de to pregede og tildelte medaljer i gull med Oscar IIs kronede

monogram er kun det eksemplar jeg har i min samling det eneste eksemplar som i dag kjennes til. Hverken Universitetets myntkabinett i Oslo, Kungl. Myntkabinettet i Stockholm, Oslo Håndverks- og Industriforening eller de respektive familier av mottagerne i 1880 har denne belønningsmedalje i gull i sine samlinger. Vedrørende de 2 gullmedaljer med Oscar IIs monogram er følgende personopplysninger om mottagere tilgjengelige:

1. Fabrikeier Harald Berg ble tildelt medaljen 10 februar 1880 "som Ræpresentant for Hadelands, Hurdalens og Høviks Glasværker, for en heldig fremadskridende Udvikling af Glasfabrikationen i forskjellige Retninger".

Harald Berg er født 25 februar 1823 i Land i Oppland og flyttet med familien til Christiania 1835, hvor faren ble forvalter for interessentselskapet Biri, Hurdalen og Hadelands glassverkers fellesmagasin, og fra 1847 medeier og den reelle leder av hele interessentselskapet. I 1852 overtok Harald Berg sammen med sine to brødre hovedpartene i glassverks- og interessentselskapet, det senere AS Christiania Glassmagasin. Harald Berg ble øverste leder for selskapet og tok selv hånd om magasinet i Christiania, som i 1856 hadde sitt utsalg på Jernbanetorget. Etter Harald Bergs initiativ ble det etter hans død (21 mars 1895) reist et nytt og mer moderne glassmagasin på Stortorget. Dette ble først ferdig i 1899. Hans familie eide selskapet helt frem til 1986, hvor det da ble overtatt av dagens eier Atle Brynestad. Harald Berg mottok i 1888 Dannebrogordenen, og i 1890 ble han slått til ridder av St. Olavsordenen.

2. Christiania Haandvaerks- og Industriforenings formann Karl Hals ble tildelt medaljen 10 februar 1880. "Efterat Medaljeuddelingen havde fundet Sted, overrakte Hs. M. Kongen Foreningens Formand, hr. Fabrikeier Karl Hals, Medaljen i Guld, idet han udtalte, at Hs. Majestet ønskede at give ham dette Tegn paa Aerkjendelse af hans fortjenstfulde og energiske Virksomhed i udviklingen af hans Bedrift saavel som af hans Arbeide for Udviklingen af Landets Haandværk og Industri idethele. Hs. Majestet var tillige forvisset om, at han derved imødekømt et almindeligt Ønske inden den Forening, hvis Formandsstilling Hr. Hals beklædte".

Karl Marius Anton Johan Berg er født 27. april 1822 i Sørum, Akershus. Hans far var oberst og senere tollinspektør Caspar Andreas Hals. Familien flyttet til Christiania i 1828, hvor faren ble konstituert som tollinspektør. Karl Hals og hans bror Petter M. E. N. Hals startet begge i snekkerlære i 1840. Etter avlagt svenneprøve i 1842 dro Karl Hals til Kjøbenhavn og senere Hamburg, hvor han gikk i lære hos to anerkjendte klaverbyggere. I 1847 etablerte han sammen med sin bror "Brødrene Hals Pianofortefabrik". Brødrene Hals drev fabrikken med stor dyktig-

Den Norske Haandvaerks- og Industriforening i Christiania, belønningsmedalje med Carl XV's monogram preget i 1871. Foto før.

Den Norske Haandvaerks- og Industriforening i Christianias belønningsmedalje med Oscar IIs monogram preget 1 stk. i 1879 og 1 stk. i 1880 i gull 992/1000 med 12 dukaters verdi (41,6 g). Foto før.

Belønningsmedaljen for Norsk Haandverk og Industri, med krone og bånd i 29 mm, sølv. Foto før.

Oslo Håndverks- og Industriforenings medalje for svenneprøve, 40 mm, bronse. Foto før.

het og ble godt anerkjendte med leveranser av pianoer i hele Skandinavia, USA og i Australia. Da broren Petter Hals dør i 1871 fortsetter Karl Hals fabrikken under samme navn videre. Firmaet mottok flere medaljepriser under utstillinger i Sverige, England og Frankrike. Karl Hals var også en aktiv foreningsmann og innehadde verv som formann i *Den Norske Haandværks- og Industriforening, Christiania*, i hele 20 år (1878-1897), og han ble valgt til foreningens andre æresmedlem i 1897. Han var også politisk engasjert og satt på Stortinget i to år (1888-1890) som representant for Høyre. Han ble utnevnt til ridder av St. Olavsordenen i 1874 og fikk kommandørkorset av 1. klasse i 1889. Han innehadde også Kongens fortjenstmedalje i gull for fremme av norsk industri, var kommandør av Danebrogsordenen og ridder av Æreslegionen. Han døde 7 september 1898.

Belønningsmedalje

På et styremøte i *Den Norske Haandværks- og Industriforening i Christiania* i 1887 blir det av foreningens styre behandlet det av foreningens medlem boktrykker C. Grøndahl tidligere innsendte spørsmål om anskaffelse av et *Udmærkelsestegn for gamle og veljtente Haandværksarbeidere*. Noe som foreningen så som en god idé, og oversendte en forespørsel til Hans Majestet kongen om at den av Hans Majestet kong Carl XV i sin tid innstiftede medalje *Fra Den norske Haandværks- og Industriforening i Christiania* blir omgjort til en medalje som kan bæres som dekorasjon. Dette ga Hans Majestet kongen den 2 august i 1888 sitt samtykke til.

Medaljen ble ved dette tilfelle utført av den norske myntgravør Ivar Thronsen og preget på Kongsberg i 29 mm med krone montert i bånd. Medaljen ble preget i gull, sølv og bronse. Adversen fikk et portrett av Oscar II, som opprinnelig tidligere var utarbeidet av den prøyssiske medaljør og myntgravør Wilhelm Kullrich i Berlin. Rundt kongens portrett er omskriften *OSCAR II NORGES OG SVERIGES KONGE BRODER-FOLKENES VEL*. På reversen er omskriften rundt en eikekrans; *BELØNING FOR NORSK HAANDVERK OG INDUSTRI. INDSTIFTET 1888*. Medalje ble utdelt av foreningen i perioden fra 1888 og frem til og med unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige var et faktum i 1905.

Oslo Håndverks- og Industriforening

Den Norske Haandværks- og Industriforening i Christiania forandrer navn i 1901 til Oslo Håndverks- og

Industriforening og er fortsatt en eksisterende forening under dette navnet. Foreningen gjenopptok den gamle tradisjon med utførelse av en norsk håndverksmedalje i 1951 som ble utført av medaljør og gravør i Oslo, Halvdan Rui. Denne blir preget i 40 mm. På adversen er teksten *OSLO HÅNDVERKS- OG INDUSTRIFORENING* rundt foreningens logo. Reversen har omskriften *OHIFS MEDALJE FOR SVENNEPRØVE* rundt et åpent felt hvor mottagers navn graveres inn. Medaljen deles ut i et eller to eksemplar i bronse hvert halvår til spesielt utmerkede kandidater som har tatt svenneprøven i et håndverk i Norge. Medaljen deles fortsatt aktivt ut av foreningen. Som tidligere håndverker er det gledelig at det fortsatt finnes en aktiv forening som belønner sine dyktige medlemmer, og at det for oss aktive samlere fortsatt kan dukke opp glemte godbiter vi kan tilføye våre samlinger.

Referanser

Andersin, O. J.: *Norska mynthandboken*, s. 90 nr M-5-A og M-5-B. Huddinge 1970.

Byminner 1968:1.

Byminner 1987:3.

Den norske Haandværks- og Industriforening, sentralstyrets møteprotokoller.

Den norske Haandværks- og Industriforenings aarsberetninger fra 1/10 1873 til 31/12 1886.

Den norske Haandværks- og Industriforenings aarsberetninger fra 1880 til 1912.

Hildebrand, B. E.: *Sveriges och Svenska konungahusets minnespenningar m.m.*, andra delen, s. 505 nr 121. Stockholm 1875.

Holst, Ch.: *Sine journaler som sekretær for stattholderen (Pa 40)*, og Hans Maj. Kongens Norske budjet for året 1871-1889 – *medaille regnskab*, riksarkivet i Oslo.

– *Kortfattet fortegnelse over norske medailler siden 1814*, nr 19. Christiania 1879.

Kvist, M. & K.: *Medaljekatalogen 1804-1905*, nr 49 og 72. Oslo 2002.

Melby, B. A.: *Oslo Håndverks- og Industriforening 1838-1938*. Oslo 1939.

Munthe, O.: *Den norske Haandværks- og Industriforenings jubileum 1871-1896*. Christiania 1896.

Norsk biografisk leksikon. Kristiania 1923.

Norsk biografisk leksikon. Oslo 2001.

Oslo Håndverks- og Industriforenings arkiver.

Støren & Holst: *Myntgravør Thronsens medaljer etc.*, s. 31. Oslo 1937. □

Knappt med pengar i kungligheters fickor

Kungar och drottningar hanterar sällan mynt och sedlar. Detta mest för att de alltid har med sig hovmän, adjutanter och liknande som sköter om betalningar. Så har det nog varit i långa tider.

Nu i dagarna avslöjas mer och mer om de brittiska kungligheternas liv och leverne. Ett sådant "avslöjande" är att drottning Elisabet II aldrig har med sig pengar när hon befinner sig ute bland sina undersåtar. Hon har alltid med sig en hovdam som diskret sköter betalningarna. Under tidigare år, när kungligheterna fortfarande handlade hos Harrods, kunde drottningen gå runt i varuhuset efter stängning för att t.ex. välja ut sina julgåvor. Då skickades fakturor till Buckingham Palace, men några kontanter bytte aldrig ägare.

Det finns bara ett tillfälle, om man undantar utdelandet av "Maundy Money", där Elisabet II själv hanterar pengar – och detta tillfälle upprepas en gång i veckan. Det är när hon besöker kyrkan och skall lägga pengar i kollekthåven. Drottningen har alltid med sig en £5-sedel. Denna sedel har hennes jungfru gjort vacker och platt med hjälp av ett strykjärn. Det duger inte att en drottning hanterar en vikt eller ful sedel. Hon har ju sin egen bild på den!

Om vi så går över till Sverige vill vi gärna återberätta en kunglig historia. Vid ett tillfälle åtminstone hade Oscar II en guldtjuga i fickan. Han tog som så ofta en promenad "i torget" (Kungsträdgården) med general Sven Lagerberg (den så kände "Sven i helvete"). En tiggargumma kommer mot dem med framsträckt hand. Kungen: "Har du en krona på dig, jag har bara 20 kronor?" Lagerberg: "Kärningen kan nog växla".

LOL & IW

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmarken

Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

N. L. Rasmussons stipendium till Cecilia von Heijne

Nils Ludvig Rasmusson (1904-1973) var chef för Kungl. Myntkabinetet mellan åren 1946 och 1970. Till Rasmussons minne instiftades för trettio år sedan, 1974, en stipendiefond, vars uppgift är att belöna yngre forskare inom numismatiken, vilka genom sitt arbete gjort sig särskilt förtjänta av denna uppmärksamhet. Fonden förvaltas av Svenska Numismatiska Föreningen.

Den 11 juni 2004 disputerade Cecilia von Heijne, Stockholms universitet, på avhandlingen *Särpräglad. Vikingatida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca 800-1130). Stockholm Studies in Archaeology 31*. Opponent var fil. dr Svein H. Gullbekk, Oslo. I samband med disputationsmiddagen tilldelades Cecilia 2004 års Rasmusson-stipendium, bestående av medalj¹, diplom samt en mindre penningssumma.

Följande sju personer har mottagit N. L. Rasmussons stipendium genom åren:

- 1977 Bengt Hemmingsson
- 1979 Kenneth Jonsson
- 1981 Monica Golabiewski Lannby
- 1982 Ian Wiséhn
- 1983 Majvor Östergren
- 1986 Eva Svensson
- 1987 Eva Klotz
- 1990 Karin Jonsson
- 1991 Kjell Holmberg
- 1994 Frédéric Elfver
- 1996 Ulrika Bornestaf
Richard Kjellgren
- 1998 Nanouschka Myrberg
- 2000 Dan Carlberg
- 2001 Jonas Rundberg
- 2002 Marie-Astrid Voisin
- 2004 Cecilia von Heijne

Frédéric Elfver

Not

¹ Beträffande medaljen se: Lagerqvist, L., Greijer, M. & Nordlind, U.: Medaljer utgivna 1873-1998. Belöningar, fonder och stipendier. Hedersledamöter och korresponderande ledamöter. Stadgar. Svenska Numismatiska Föreningen. *Smärre skrifter* nr 8. Stockholm 1998, s. 40, nr 53. Se även: Lagerqvist, L.: *Gumvor Svensson Lundkvist. Medaljen. Skulptur i miniatur*. Kungl. Myntkabinetet, Stockholm 1999, s. 16 samt 46.

Cecilia von Heijne tar emot N. L. Rasmussons stipendium av SNF:s sekreterare, Frédéric Elfver. Foto: Sophie Bergerbrant.

Peter Berghaus 85 år den 20 november 2004

Vår tidnings läsare och väl de flesta svenska numismatiker känner och uppskattar professor Peter Berghaus i Münster, en god, glad, humoristisk och lärd man med en mångsidighet och hjälpsamhet som knappast vet av några gränser.

Peter kom kort efter kriget på besök till Sverige och Kungl. Myntkabinetet. Han var redan då en kunnig numismatiker, som uthärdat kriget med Jesses *Der Wendische Münzverein* i ränseln. Alldeles i slutskedet hade han blivit invaliderad, förlorat halva vänstra armen, men det hejdade honom varken som resande forskare eller som myntfotograf. Han blev den förste av de tyska medarbetare som tog itu med CNS-projektet, d.v.s. de vikingatida skatternas publicering. Vi notisförfattare har varit hans vänner och kollegor i mer än ett halvsekel.

Peters karriär i Tyskland blev inom museiväsen och numismatik. Han var 1977-1984 chef för Landesmuseum i Münster (Westfalen). Som honorärprofessor vid universitetet i samma stad var han en entusiastmerande lärare i numismatik parallellt med sin omfattande verksamhet som museiman och vetenskaplig författare.

Förutom sin medverkan i CNS-projektet har Peter publicerat ett mycket stort antal uppsatser, böcker och recensioner i sitt ämne, redigerat tidskrifter och samlingsverk, suttit i styrelser, bl.a. CIN (Commission Internationale de Numismatique), lett kulturresoer (bl.a. till Sverige) och för Rotarys räkning ägnat sig åt hjälpsamhet i Indien. Givetvis har han blivit uppmärksamman nationellt och internationellt med hedersmedlemskap, medaljer och från svensk sida bl.a. med utnämning till kommandör av Kungl. Nordstjärneorden. På 60-årsdagen 1979 överlämnades en festskrift med den fyndiga (svenska) titeln LAGOM, där ett fyrtiotal författare från hela Europa bringade honom sin hyllning. Till 80-årsdagen 1999 redigerade några av hans vänner en bok innehållande ett urval av hans egna artiklar, *Denar, Sterling, Goldgulden. Ausgewählte Schriften zur Numismatik*.

Vi gratulerar Sverigevännen Peter Berghaus något i efterskott och tackar särskilt för hans stora insatser inom CNS-projektet, en gång den svenska numismatikens flaggskepp.

Brita Malmer / Lars O. Lagerqvist

Skånska Privat-Banken. Sedel om 6 riksdaler 32 skilling banko utgiven 1841. Foto KMK.

Stora Kopparbergs Läns och Bergslags Enskilda Bank. Sedel om 6 riksdaler 32 skilling banko utgiven 1841. Foto KMK.

Riksbankens ensamrätt på sedelutgivning 100 år

I år är det hundra år sedan Sveriges Riksbank fick ensamrätt att ge ut sedlar. Mellan 1833 och 1904 spelade de svenska privatbankernas sedlar en viktig roll. Deras cirkulationsmängd utgjorde ett betydelsefullt tillskott till den svenska Riksbankens sedelstock.

Privatbanksedlar

I början av 1830-talet grundades de första privatbankerna, och dessa tillsammans med sina efterföljare gav även ut egna sedlar. Först ut var Skånska Privat-Banken i Ystad som i oktober 1830 fick tillstånd att bedriva bankverksamhet och den kom igång året efter. Därefter följde Wermlands Provincial-Bank 1833, Stora Kopparbergs läns och Bergslags enskilda bank 1836 innan Öst-Göta Bank, Smålands Privat-Bank och Privatbanken i Örebro startade 1837. Sammanlagt var det 31 banker som fick så kallad oktroj för sedelutgivning, och Norrbottens Enskilda Bank var den sista banken som beviljades tillstånd när de fick sin oktroj 1893.

Av bankernas namn kan man utläsa att bankinrättningarna omfattade olika provinser. Till början omfattade verksamheten ofta ett landskap, exempelvis Wermlands provincial-bank, Gotlands enskilda bank, Hallands enskilda bank och Smålands privat-bank. Placeringen av Smålands-bankens centralkontor var en livligt debatterad fråga under planeringsstadiet. Kalmar och Jönköping var båda

mycket intresserade av att få centralkontoret förlagt till respektive ort. Vid ett möte i Kalmar 1836 utsågs Jönköping som plats för centralkontoret och avdelningskontor skulle upprättas i Kalmar, Växjö och Västervik. Året efter startade banken, och liksom de flesta privatbanker koncentrerade sig Smålands Privat-Bank på utgivning av lägre sedelvalörer. Den kanske mest populära valören av bankens "röda sedlar" blev $3\frac{1}{2}$ riksdaler banko, vilket kan sägas motsvara senare tiders femkronors-sedel.

Vissa banker valde länet som verksamhetsområde, exempelvis Skaraborgs läns enskilda bank och Gefleborgs läns enskilda bank. Ett stort antal banker som tillkom under andra hälften av 1800-talet har i sitt namn ett stadsnamn. Exempel på sådana banker är Sundsvalls enskilda bank, Borås enskilda bank och Norrköpings enskilda bank. Att Smålands-banken fick konkurrens i Småland kan utläsas av att Kalmar enskilda bank började ge ut sedlar 1867 och Oscarshamns enskilda bank 1877. Mälardalens provinsernas enskilda bank valde ett större område, vilket kan utläsas av motiven i skölden. Där finns nämligen vapenbilderna för Västmanland, tre berg med lågor, Upplands vapen riksäpplet och Södermanlands, en grip. I bakgrunden en vy över Västerås där banken hade sitt huvudkontor.

När de första bankerna startade fanns inte något tillstånd att ge ut sedlar och givetvis förelåg det inte någon skyldighet för allmänheten att acceptera sedlarna. Men bristen på krediter gjorde att man ganska all-

mänt godtog dessa betalningsmedel. När sedlarna hamnade på orter långt från bankens huvudkontor klagades det dock över svårigheten att få sedlarna inlösta. För privatbankerna var det fördelaktigt att sprida sedlarna över landet, vilket innebar att banken ofta fick ett räntefritt lån. Därför utnyttjades tjänstemän för att resa omkring på landsbygden och upplysa storbönderna om sedlarnas välsignelsebringande egenskaper. De olika bankerna samarbetade också för att sprida sedlarna så långt från ursprungsorterna som möjligt. På det viset förlängdes varaktigheten av det räntefria lånet.

För allmänheten var förvirringen ibland stor. Det var svårt att känna igen de olika bankernas sedlar och därtill var det inte lätt att se skillnad på äkta och falska sedlar. Så risken att bli lurad var stor. Det var inte så lätt för en bonde i Småland som kanske bara en gång om året besökte en marknad och kanske fick betalt för en vara med sedlar från Värmland eller Gotland, som han förmodligen aldrig sett tidigare. Dessutom förekom det också förfälskningar.

När den tredje banken grundades 1835, Stora Kopparbergs Läns och Bergslags Enskilde Bank, intogs i oktrojen en bestämmelse att banken ägde rätt att utge egna sedlar. Detta innebar däremot inte att riksdagen sanktionerat privatbankernas sedelutgivning. Tvärtom pågick i riksdagen en debatt och regeringen utsattes för häftig kritik för sin liberala bankpolitik. Sedelutgivningen väckte irritation, och frågan om förbud mot de enskilda bankernas sedlar var gång efter annan uppe till diskussion i

Öst-Göta Bank. Sedel om tre riksdaler banko utgiven 1839. Foto KMK.

Sveriges Riksbank. Sedel om 10 kronor utgiven 1908. Foto KMK.

Mälare-Propinseernas Enskilda Bank. Sedel om 50 riksdaler riksmünt utgiven 1856. Foto KMK.

riksdagen. Samtidigt fanns det en rädsla för ett kvantitativt underskott på betalningsmedel, och det rörelsekapital som de enskilda bankerna kunde tillhandahålla spelade lokalt en betydelsefull roll. Tidvis utgjorde privatbankernas sedlar 60% av den totala sedelstocken, vilket inte var en oväsentlig del av sedelcirkulationen i landet. I en kunglig kungörelse 1846 likställdes privatbankers sedlar med de statliga ur förfalskningssynpunkt. Vid 1853-1854 års riksdag fick frågan sin slutliga lösning och privatbanksedlarna blev accepterade men samtidigt aldrig erkända. Exempelvis krävde riksdagen att skatten skulle betalas i riksbanksedlar.

Dessutom var det svårt att kontrollera landets sedelstock, speciellt när de privata bankernas gamla sedlar skulle tas ur bruk. Det var inte ovanligt att det anordnades så kallade

”sedelbränningsmiddagar”. Direktörerna i banken samlades då, åt middag, tog en sup och brände gamla sedlar. Visserligen skulle bränningen kontrolleras, men ibland kunde det bli lite svårt att exakt hålla räkningen på antalet sedlar som brändes.

År 1879 sloopades rätten för de privata bankerna att ge ut sedlar i femkronorsvalör från och med 1880. Sedlar i denna valör som kom in till kontoren eller redan fanns där skulle omedelbart förstöras.

Riksbanken ensam sedelutgivande bank 1904

Beslut om indragning av de enskilda bankernas sedlar fattades vid 1897 års riksdag. En förordning publicerades samma år, där det angavs att Riksbanken från och med den 1 januari 1904 skulle bli ensam sedelutgivan-

de bank. Under åren 1901-1903 avstod 26 av bankerna från sedelutgivningsrätten. Av de övriga hade fyra upphört med verksamheten tidigare och en bank avstått från rättigheten att utge sedlar redan den 1 januari 1899. De flesta bankerna inlöste sedlarna före 1904 men i vissa fall förlängdes tiden för inlösnings.

Under den tid privatbanksedlar cirkulerade expanderade affärsbankerna snabbt, tillväxten i Sverige ökade, vilket bland annat sedelutgivningen bidrog med. Det var en del i att omvandla Sverige till en modern ekonomi. Men med beslutet att Sveriges Riksbank skulle få monopol på sedelutgivning fick Riksbanken en penningpolitisk betydelse i modern mening. Eftersom monopol på sedelutgivningsrätten är en förutsättning för kontroll av de penningpolitiska medlen.

Magnus Widell

”Ett halvt öre namnet var taxan”

– några minnesbilder om privatbankernas sedlar

Bland alla handlingar som finns bevarade efter det gamla Bankmuseet – som ägdes av Svenska Handelsbanken under 1960-1970-talen – finns anteckningar skrivna av en viss Albert Ritterberg. Han skriver om arbetet med sedlarna från en privatbank. Bankens namn nämns inte. Uppgifterna är emellertid så allmängiltiga att de kan gälla vilken bank som helst som gav ut sedlar under 1800-talet:

Blanketterna, som voro i valörer om 10 till 500 kr kommo i stora lärar,

färdigtryckta från London, och skojigt var det då att hjälpa till med uppackningen av all denna härlighet. På blanketterna skulle så alla namn bläckskrivas, ty något enda sådant fanns ej tryckt. Det blev därför ett väldigt skrivande och raspande en tid framåt. Det var styrelseledamöter, direktörer, kamrer, kassör, huvudbokhållare och två stycken andra äldre bokhållare, som därvid fick vara i farten. Ett halvt öre namnet var taxan och slutbeloppet utbetalades alltid till var och en vid juletid. Det fanns då sådana som kunde utkvittera ända till tusen kronor i julpengar, som det hette.

Som alla sedelintresserade vet var det lagt vungnet att sedlarna skulle

ha tre handskrivna namnteckningar. Därför passerade varje sedel tre personer innan de kunde gå ut i cirkulation. Det finns en uppgift som kanske kan ifrågasättas, nämligen att vissa tjänstemän kunde tjäna upp till 1 000 kronor i julpengar. Om betalningen för namnteckningarna var ½ öre per styck, så måste man underteckna ca 200 000 sedlar för att komma upp i så stor ersättning. Alla som har försökt underteckna 400-500 handlingar vet hur lång tid det tar och hur trött handen blir efteråt.

IW

Anm. En SNT närstående berättar, att han 1978 måste skriva sitt namn i 2 000 böcker. Det tog många kvällar ... Red.

Två besök i Säter och Avesta på 1750-talet

Under 1700-talet blev reseberättelserna en allt populärare litteraturgenre. Inte bara sådana från främmande och exotiska länder publicerades utan även ett flertal från resor inom Sverige, vilka idag utgör värdefulla kulturhistoriska dokument. Ibland kan man också påträffa en och annan numismatisk upplysning av större eller mindre värde i dem. Vi skall här rikta uppmärksamheten på två resor i Dalarna, som genomfördes åren 1754 och 1757.

Den förstnämnda resan gjordes av en av Linnés lärjungar, Anders Tidström (1723-1779). Avsikten med den var att anskaffa en mineralsamling för Lovisa Ulrikas naturalieakabinett på Drottningholms slott. Tidströms resebeskrivning blev dock aldrig publicerad under hans livstid; inte förrän år 1954 trycktes den efter hans bevarade manuskript, vilket nu förvaras i Uppsala universitets bibliotek.¹ Till den grupp av lärda personer som kommenterade utgåvan hörde Nils Ludvig Rasmuson, då den ju innehåller några intressanta numismatiska iakttagelser.

Den 18/9 1754, efter en stark frostnatt, anlade Tidström till Säter, en stad som var "liten ungefär som Enköping". Han konstaterade mycket riktigt att där "fordom i Gust. Adolphi tid varit myntverk som sedermera blef flyttadt til Avestad", och att där slagits kopparmynt. I staden var "ännu gängse gamla halförar som här voro slagne men gälde folket här emillan för 1 öre silfvermynt". Rasmuson tolkar uppgiften som om Gustav II Adolfs halvören i koppar, vilka ju bl.a. präglades i Säter 1627-1631, fortfarande cirkulerade där vid 1700-talets mitt.² Det troligare är dock att det rörde sig om Kristinas ¼-ören i koppar, vilka ju också myntades i stora mängder i Säter 1633-1642. "Halförar" bör nämligen läsas som ½ öre kopparmynt (km), vilket ju under Kristinas tid var lika med ¼ öre sm. Under alla omständigheter är det intressant att konstatera, att de mer än hundraåriga kopparmynten fortfarande var i cirkulation i bygden. Jfr fig. 1.

Tidström besåg också en raritet som bevarades av Sätters kyrka, nämligen ett 8 dalers plåtmynt. Han konstaterade att det vägde lika mycket som sex stycken "sexdalers" (= 2 dalers sm) plåtar av dåtidens fabrikat. Vad som senare blivit av exemplaret ifråga är höljt i dunkel.³

Fig. 1. Ett exempel på att Kristinas ¼-ören cirkulerade länge; här har ett sådant återanvänts såsom pollett vid kolleleverans till Hedvigfors järnverk under 1840/50-talen; N. H. = smeden Nordholm. Jfr NM IV s. 18 nr 7. Foto: okänd.

Detsamma gäller en märklig gåva som Tidström erhöll av en inspektör Åman i Säter, nämligen "ett stycke utslagit koppar som hade 3 präglar af en creutzer som Gust. Adolph hade til skiljemynt i tyska kriget". Tenen – för det var naturligtvis en sådan – hade man funnit på platsen ett par år dessförinnan, då man utfört rivningsarbeten i samband med anläggandet av ett plåtsmidesverk.⁴

Tenar med outstansade kreuzermynt är ytterst sällsynta. Ett exemplar med endast en myntbild såldes på I. A. Bonniers auktion år 1900, och därefter igen på Cavallis auktion 1927.⁵ I Kungl. Myntkabinetets samlingar finns därutöver en ten med två outskurna mynt,⁶ men Tidströms exemplar med hela tre mynt synes tyvärr ha försvunnit.

Resan gick vidare till bl.a. Garpenbergs gruvor, som drevs av baron Gustav Funk. Där smides kopparen som utvanns till myntplåtar, som sedan skickades till Avesta för att "låta stämplas utan någon skilnad ifrån Avestadsplåtarna". Tidström nämner att "förr har på Garpenbergs plåtarna varit G och en femuddig stjerna som är tagin ur Funkiska vapnet." Han hade också reda på att plåtar som slogs "vid Gustafsberg i Norrland ha och G men utan stjerna."

Tidström besökte även Avesta som hastigast, men konstaterar bara att där slogs "våra allmänna kopparplåtar och små skiljemynt." Bruket låg

"rätt väl på en vacker plass vid ån öfverst i byn eller staden och var rätt sköna och ansenliga verkhus".

Nästa reseskildring innehåller betydligt utförligare uppgifter om Avestas myntverk. Abraham Abrahamsson Hülphers (1734-1798) var av tysk släkt men levde och verkade i Västerås, där han övertog sin fars handelsrörelse, vari även Fredriksbergs bruk ingick. Vid sidan av sin affärsverksamhet odlade Hülphers också kulturella intressen.⁷

År 1757 företog han en rekreationsresa i Dalarna, vilken stimulerade honom till att under fyra somrar resa i Sverige. Hülphers var en skarpögd iakttagare och antecknade allt med stor noggrannhet och nykter objektivitet. Han skildrar allmogens seder, bruk och dräkter; han gör upp förteckningar över ämbetsmän, besöker gruvor och kyrkor, intresserar sig för dialekter och skriver ned intressanta biologiska notiser. För att allt skulle bli korrekt gjorde han till och med avskrifter av sina dagboksanteckningar och sände dem till präster och ståndspersoner på orten för kontroll och kompletteringar.

Det är således inte förvånande att hans beskrivning av mynttillverkningen i Avesta är förhållandevis initierad.⁸ Inledningsvis kommenterar han flyttningen av såväl gärmakeri som myntverk från Säter till Avesta. Orsaken till denna "woro i synnerhet Sätters nära belägenhet widh Fahlun, kol-brist och strömmens obeqvämighet, som der ofta blef uttorkad, samt twistigheter emellan Cronans och Compagniets Betjenter om forbönder. Hwaremot Awestads naturrike ström, omliggande större skogar, närmare belägenhet till Westerås och Stockholm, samt kringboende allmoge, i anseende till utförslen, m.m. gjorde denne orten mer fördelagtig."

Efter att relativt detaljerat ha redogjort för förädlingen av kopparen, kommer Hülphers in på tillverkningen av plåtmynt. Först klipptes och justerades de smidda kopparplåtarna till olika valörer. "Sedan glödgas de, och sist af 4 karlar stämplas, som hwardera derwid hafwa särskilda göromål, hwilka först påsätta Valeurstampen midt oppå plåten, och sist i hwart hörn."

Vid glödningen lades 700 stycken 4 eller 2 daler sm i samma eld, alternativt 1000 stycken 1 eller ½ daler sm. Med sin sedvanliga noggrannhet noterar Hülphers att till en dylik glödning åtgick "2 tunnor kol, 2 korgar brandar och 1½ lass wed."

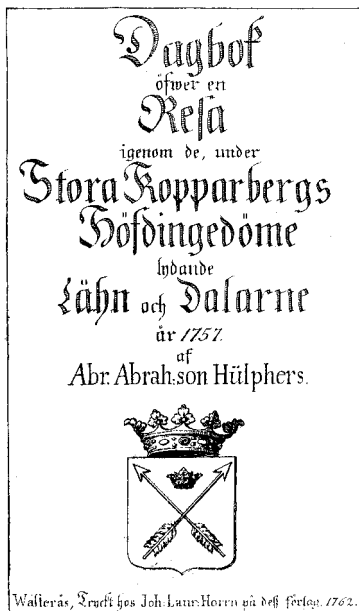

Fig. 2. Titelbladet till Hülphers' "Dagbok" över resan i Dalarna år 1757.

Sedan Hülphers gjorde sin resa, hade dock stämpelhammaren den 30/4 1761 förstörts av vålded; han konstaterade därför att det "blifver ingen plåt-myntning för än den åter kommer i stånd."⁹

Skiljemyntstillverkningen gick till på följande sätt. Kopparplåtarna skars i skärverket i fem smala tenar, "som vidare till en wiss tjocklek uttwingas." Därefter fördes de 2-4 gånger genom valsverket, varpå 20 å 30 rundmyntsplattor stansades ur varje ten. Dessa plattor lades sedan i en ho fylld med saltlake, där de blev "angripne, eller betade ifrån smoringen." Syftet med denna behandling var att plattorna skulle bli blanka under skurningen.

Efter en halvtimme östes de upp med "håliga" skyfflar, infördes i glödgugnen på en tackjärnshäll, "till 3 å 4 fingers tjocklek", varunder de omrördes med en lång krok. Sedan plattorna således blivit "väl röda och affläckte", lades de åter i skurtunnor, till en mängd motsvarande ungefär ett skeppund (= 136 kg) i vardera tunna. Dessa tunnor var inuti försedda med björkslår och efter tillslutande rullades de runt av vattenhjul. Av behandlingen och gnidningen mot varandra nöttes myntplattornas vassa kanter bort. Efter 5-6 timmar togs de ut, torkades "med lindrig eld", varefter de vägdes, räknades, lettrades och präglades.

De färdiga mynten räknades och vägdes återigen samt inpackades i fjärdingar,¹⁰ vardera innehållande 900 daler km eller ett skeppund metallvikt. Slutligen förseglades fjärdingarna med sex sigill, avlånga till formen och försedda med bokstäverna "Amtt" (= "Awestad mynt").

Det är intressant att konstatera, att förpackningssättet inte skiljde sig från det som tillämpades under Gustav II Adolfs tid. Även då innehöll varje fjärding färdiga mynt till en vikt av 1 skeppund, oberoende av valör. Mynten räknades dock innan inpackningen, varefter fjärdingarna försågs med respektive penningräknarens sigill.¹¹ Om de färdigpräglade mynten var för lätta i förhållande till myntordningen, uppstod s.k. över-skottspenningar, som hölls under sträng uppsikt och ibland redovisades separat såsom en extraordinär intäkt.

Överhuvudtaget är logistiken kring den tunga och skrymmande kopparmyntningen ett relativt utforskat område, väl värt att närmare undersöka.

Hülphers redogörelse kan jämföras med den som nedskrevs 1723 av Anton von Swab efter hans besök i Avesta samma år.¹² Swabs berättelse är betydligt mer detaljerad och bekräftar att ingenting väsentligt hade förändrats vad avser tillverkningsprocessen, intill dess att Hülphers gjorde sitt besök. När det gäller inpackningen av de färdiga skiljemynten är dock Hülphers vår enda källa till kunskap.

Hülphers återger även tabeller över präglingkostnader och nettobehållning för kronan och privatpersoner, vad avser såväl plåt- som skiljemyntningen. När det gäller uppgifterna om plåtmyntningen, är dessa identiska med dem som Swab uppger. Myntfoten för skiljemyntningen hade dock ändrats i mellantiden, varför Hülphers siffror därvidlag utgör en värdefull komplettering.

*

Avslutningsvis skall nämnas att Hülphers även besökte Hedemora, där han fick tillfälle att fundera över var Gustav Vasas mynthus kunde ha varit beläget. Han kom fram till att "Myntet har varit där den så kallade Rosenwalls-gården fordom legat, som och blef nämnd Myntgården, hwilken af Cronan år 1583 är såld. En del föregifva, at samma plats är den, som handelsman Eric Hult nu bor."¹³

Bengt Hemmingsson

Noter

- ¹ Anders Tidströms resa genom Dalarna 1754 (red. I. Tunander & S. Wallin, Falun 1954).
- ² Sakregistret till Tidströms resa (se not 1), s. 156.
- ³ När Christian Roman år 1759 skrev sin mycket detaljerade beskrivning över Säter stad och dess sochn med dess tillhörigheter (utg. av G. Hallström, Uppsala 1921), så fanns ingen 8-daler i Sätters kyrka.
- ⁴ Roman skrev även han år 1759 (se i föreg. not cit. arb. s. 20), att man då fortfarande hittade "kopparbitar och slika mynt i backen och wattnet, där myntet och kopparhytorna ståt, dock nu mera sällsynt än förr".
- ⁵ C. Sahlin: Valsverk inom den svenska metallurgiska industrin intill början av 1870-talet. Historiska anteckningar. (Jernkontorets bergshistoriska skriftserie nr 3, Sthlm 1934), s. 58 fig. 10; N. F. Bobergs auktion 6, 1927 (Gustaf Cavallis samling del II), lot 178.
- ⁶ N. L. Rasmusson: Valsverksprägling i Sverige. Annälan av Carl Sahlin, Valsverk etc. (NM XXVIII, 1935), s. 60 not 11.
- ⁷ Se art. "Hülphers, Abraham Abrahamson" av O. Franzén i Svenskt biografiskt lexikon.
- ⁸ A. A:son Hülphers: Dagbok öfver en Resa igenom de, under Stora Kopparbergs Höfdingedöme lydande Låhn och Dalarne år 1757 (Västerås 1762). Avesta behandlas på sidorna 13-33, Säter s. 495-506.
- ⁹ Produktionen av skiljemynt kom igång igen samma år, medan plåtmyntningen ej återupptogs förrän 1767; se B. Tingström: Plate Money. The world's largest Currency (Sthlm 1986) s. 53.
- ¹⁰ En fjärding kallades ett laggkärl, rymmande en ¼ tunna (våta varor) eller 1/8 tunna (torra varor); i senare tid även beteckningen på ett mindre laggkärl i allmänhet, utan tanke på den exakta rymden; se Ordbok över svenska språket, band 8 (Lund 1926), F 704.
- ¹¹ Se förteckning över fjärdingar med kreuzermynt som sänts från Säter till Västerås varuhus den 18-19/7 1632; Myntväsen 15, Kammararkivet.
- ¹² Anton von Swabs berättelse om Avesta kronbruk 1723 (Jernkontorets bergshistoriska skriftserie 19, Sthlm 1983) s. 65-78; avsnittet i berättelsen om myntningen är även tryckt i Numismatiska meddelanden IX (Sthlm 1883).
- ¹³ Hülphers 1762, s. 535f.

Köp dina julklappar
i Kungl.
Myntkabinettets
butik!

Till 200-årsminnet av Johan Ludvig Runebergs födelse

Av Eva Wiséhn

Johan Ludvig Runeberg föddes 1804 i Jakobstad i Finland som son till sjökaptan Lorens Ulrik Runeberg och Anna Maria Malm. År 1810 började han i skolan och fick de första åren undervisning av sjömans-änkan Anna Helena Westman. Hon höll en privat skola för småbarn i vindskammaren i sitt hus. Skolan gick under namnet "Westmans mors skola".

Åtta år gammal flyttade Runeberg till Uleåborg där hans farbror, tulldirektören Anton Ludvig Runeberg, bekostade skolgången i stadens trivialskola. Vid farbroderns plötsliga död fick han flytta till Vasa för att fortsätta sin skolgång där. År 1822 begav sig Runeberg till Åbo för att avlägga studentexamen. Därefter skrev han in sig vid Åbo akademi för att läsa latin, grekiska och senare filosofi.

Runebergs intresse för att skriva poesi var stort, och under skoltiden läste han dikter av bl.a. Franzén och Bellman. Dikten "Vargen", som han skrev som ung pojke, är Runebergs första versnovell på hexameter.

Åren 1823-1825 bodde Runeberg i Saarijärvi för att arbeta som informator. Som finlandssvensk talade Runeberg inte finska men under vistelsen i Saarijärvi fick han en viss kunskap i språket. Vistelsen blev också viktig för hans syn på den finska naturen och det finska folket, vilket senare skulle märkas i hans diktande. En av Runebergs mest beundrade dikter, "Bonden Paavo", ingår i diktsviten "Idyll och epigram" i debutsamlingen Dikter 1830. I dikten visar Runeberg sin uppfattning om bonden "högt bland Saarijärvis moar".

*Högt bland Saarijärvis moar bodde
bonden Paavo på ett frostigt hemman,
skötande dess jord med trägna armar;
men af Herren väntade han växten.*

...

Under en fest i Åbo år 1826 fick Runeberg uppdraget att framföra en dikt till solen. Hans framförande väckte beundran. Senare publicerades dikten "Till Solen" i *Åbo Tidningar* den 16 december 1826. Det var hans första dikt i tryck.

Sommaren 1827 kom Runeberg till ärkebiskop Jacob Tengström i Pargas, där han undervisade bisko-

pens barnbarn. Ärkebiskopen var kusin med Runebergs far och farbror till Fredrika Tengström, den kvinna som skulle bli hans hustru.

År 1831 gifte han sig med Fredrika Tengström (1807-1879). De fick åtta barn, men två av dem dog vid unga år. År 1837 flyttade de till Borgå där Runeberg tjänstgjorde som lektor i grekiska och latin. Här levde de ett aktivt liv och hörde till stadens celebriteter. Fredrika har fått personifiera den perfekta hustrun¹.

Det mest berömda dikteposet är *Fänrik Ståls sägner* (1848 och 1860) som behandlar kriget 1808-1809 mellan Sverige / Finland och Ryssland. Verket fick stor betydelse för den finländska nationalkänslan och hela nationens framväxt. Boken fick en renässans under andra världskriget, då flera finska soldater hade med sig boken ut i kriget. Sägnera inledes med strofen:

*Till flydda tider återgå
min tanke än så gerna.*

...

Som prolog till *Fänrik Ståls sägner* placerades "Vårt land". Hymnen tonsattes av Fredrik Pacius. Runeberg skrev dikten våren 1846 och hade redan från början menat att den skulle bli Finlands nationalsång. Delar av dikten trycktes första gången i *Borgå Tidning* den 2 januari 1847. I sin helhet publicerades den första gången i april 1847 i *Fosterländskt Album*. Men en större allmän spridning fick dikten först i december 1848 då första delen av *Fänrik Ståls sägner* utkom. I den ingick en notbilaga med Fredrik Pacius tonsättning.

*Vårt land, vårt land, vårt fosterland,
Ljud högt o dyra ord!*

*Ej lyfts en höjd mot himlens rand,
Ej sänks en dal, ej sköljs en strand,
Mer älskad än vår bygd i nord,
Än våra fäders jord.*

En av de mer kända dikterna i episet är den om Sven Dufva som ensam försvarade Finland vid Wirta bro:

"...;

*när allt var lugnt, satt Sandels af och
kom till stranden ned
och frågte, hvar den mannen fans,
som stod på bron och stred.*

*Man viste på Sven Dufva då. Han
hade kämpat ut,
han hade kämpat som en man, och
striden, den var slut;
han tycktes hafva lagt sig nu att hvila
på sin lek,
väl icke mera trygg än förr, men
mycket mera blek.*

...

*"Den kulan visste hur den tog, det
måste erkänt bli,"
så talte Generalen blott, "den visste
mer än vi;
den lät hans panna bli i fred, ty den
var klen och arm,
och höll sig till hvad bättre var, hans
ädla, tapra barm."*

Runeberg skrev ett sextiotial psalmer. I både den svenska och den finska psalmboken i Finland från 1986 är han väl representerad som psalmdiktare. I den svenska psalmboken finns numera tio psalmer av honom. Den mest kända är säkert "Jag lyfter ögat mot himmelen" (Mä silmät luon ylös taivaaseen):

Psalm nr 210 (förr 492)

*Jag lyfter ögat mot himmelen
Och knäpper hop mina händer;
Till dig, o Gud, som är barnens vän,
Min håg och tanke jag vänder.*

Runeberg gjorde ett eget psalmboksförslag som trycktes 1857, men det godkändes aldrig som sådant.

År 1863 drabbades Runeberg av ett slaganfall som lämnade honom halvsidesförlamad på höger sida. Detta försvårade förstas skrivandet. Han dog 1877, efter att de sista nio åren ha varit sängbunden.

Runeberg blev efter sin död föremål för stor beundran och det skapades en personkult kring honom. Hans hem öppnades som museum redan 1882; det blev ett av de första konstmuseerna i Norden. På Runebergsdagen, den 5 februari, fick skoleverna ledigt från skolan, en tradition som höll i sig långt in i 1950-talet. Idag firas fortfarande Runebergsdagen på flera håll i Finland men framförallt i Borgå, där också ett Runebergspris utdelas varje år.

År 1885 grundades Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS) till Runebergs minne. En av sällskapets uppgifter var att samla information

1a.

1b.

2.

om Runeberg och snart kunde man grunda ett s.k. Runebergsbibliotek. Samma år, den 6 maj, avtäcktes en staty över Runeberg, utförd av sonen Walter Runeberg, i Esplanadparken i Helsingfors.

I samband med att Väinö Linnas *Okänd soldat* kom ut 1954 utbröt en debatt angående *Fänrik Ståls sägner*. Man kritiserade Runeberg för den romantisering, heroisering och idyllisering av kriget som sägnerna avspeglar. På 1970-talet kallade författaren Henrik Tikkanen Runeberg för hustyrann, horbock, suput, husturplågare och krigshetsare. Trots dessa hårda uttalanden uppskattas Runeberg och hans dikter än idag.

Runeberg har avporträtterats på olika sätt och många gånger. I Marta Hirns katalog "Runeberg i bild" från 1954 finns 320 nummer. Här finns exempel på etsningar, målningar, fotografier, skulpturer och medaljonger.

Medaljer

Till Runebergs minne har också ett antal medaljer präglats. I Kungl. Myntkabinettets samling finns sex av dessa medaljer:

1. Till 100-årsminnet av Runebergs födelse². Utformad och graverad av Erik Lindberg.

Åtsidan har en porträttmedaljong, högerprofil, som visar Runeberg i sin krafts dagar, utförd av Valter Runeberg mot en bakgrund av t.h. skaldens lyra, t.v. ett altare med den eviga kärlekens eld och text PATRIA. Erik Lindberg har utformat arrangemanget runt medaljongen. Under porträttet lagerkvistar och texten JOHAN · LUDVIG / RNEBERG / 1804-1904.

Frånsidan visar skaldekunstens musor som håller i en lyra, en karg finsk natur samt text i kanten: FINLAND · STOD · HANS · SJÄL · DET · KULNA · HANS · TORF-

TIGA · GÖMDA / HELIGA · FÄDERNESLAND. I exerguen: AF MEDBORGARE OCH / MEDBORGARINNOR.

Medaljen är präglad i silver och brons, diameter 60 mm, vid Myntverket i Stockholm.

Ref.: Hy II nr 2 s. 173; Hirn nr 301 s. 128; Boström I s. 106:2; Ehrensvarld nr 39 s. 37; KMK inv.nr 22 003:5.

2. Till minne av Johan Ludvig Runeberg. Utformad och graverad av Hugo Ekvall 1877.

Åtsidan visar den gamle Runebergs porträtt, vänsterprofil, med text längs kanten: JOHAN LUDVIG RONEBERG. Konstnärens namn under porträttet. Frånsidan visar en lagerkrans som omsluter texten: FÖDD / 1804 / DÖD / 1877. Längs kanten texten: SÖRJD OCH SÄKNAD AF NORDENS FOLK.

Medaljen är präglad i tenn, diameter 45 mm.

Ref.: Hy II nr 1 s. 172; Hirn nr 256 s. 116; Boström I s. 106:1.

3.

3. Till 150-årsminnet av skaldens födelsedag. Utformad av Gerda Qvist 1954.

Åtsidan visar hans porträtt, högerprofil, och text längs kanten: JOH. LUDV. RONEBERG. Konstnärens signatur under porträttet.

Frånsidan visar en symbolisk bild av Runebergs fosterländska diktning och gärning. Den finska flaggan under ett skrivark och en lyra. I bakgrunden en bevingad häst. Till vänster står året 1954.

Medaljen är gjuten i brons, diameter 88 mm. Avbildad i skala 1:2.

Ref.: Laitakari nr 264. KMK inv.nr 26 671:4.

4.

4. Samma som ovan med vissa tillägg: Konstnärens namn utskrivet under porträttet samt årtalen 1804 / 1877 på ömse sidor om detsamma.

Präglad i brons, diameter 56 mm, för Numismatiska föreningen i Finland och utförd av AB Finska Guldsmeder, Åbo.

Ref.: NNUM s. 88; Laitakari nr 265; Hirn nr 320 s. 133; KMK inv.nr 25 042.

5. Utgiven av Sparbanken i Åbo 1962. Åtsidan utformad av Toivo Jaatinen.

Åtsidan visar porträtt, vänsterprofil, av en ung Runeberg. Årtalet till vänster och höger om porträttet, 19 / 62. Längs kanten SPARBANKEN / J. L. RONEBERG.

Frånsidan visar Åbo sparbank. Text längs kanten: LANDETS ÄLDSTA SPARBANK / SPARBANKEN I ÅBO.

Medaljen präglad i mässing, diameter 32 mm.

Ref.: Laitakari nr 740; KMK inv.nr 27 617.

5.

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46

Box 5132 102 43 Stockholm

Tel 08/662 62 61 - Fax 08/661 62 13

**KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR**

*Lagerlista över svenska
personmedaljer*

www.nordlindsmynt.se

Strandbergs Mynt

&

Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev
äldre handlingar m.m.
charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 6, Box 7377, 103 91 Stockholm

Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

6.

6. Utgiven till 100-årsjubileet av Runebergs död. Utformad av Tea Helenelund 1976.

Åtsidan visar porträttet av Runeberg i sin krafts dagar, i halv en face mot höger. Text längs högra kanten: JOHAN LUDVIG RUNEBERG / 1804-1877. Vid porträttets vänstra sida finns en fjäderpenna. Årtalet 1977 på den tomma ytan mellan porträtt och text.

Frånsidan visar ett finskt skärgårdslandskap med höga tallar till höger och en fågel som lyfter mot betraktaren. Nederst några notrader med första takterna av nationalsången Vårt land.

Präglad i brons, diameter 60 mm. Finns även i guld och silver. Utgiven av AB Sporrong i serien *Finlands-svenska författare*.

Ref.: KMK inv.nr 100 237:1.

Kuriosa

Runebergs äldsta syster, Ulrika Carolina, var den första kvinnan i Finland som utgav en diktbok under eget namn. Boken *Små dikt försök* utkom 1855.

Litteratur

Boström, H. J.: *Suomen Muistorahat*. Del I, Helsingfors 1932.

Ehrensverd, U.: *Medaljgravören Erik Lindberg 1873-1966*. Del 2, Stockholm 1988.

Hirn, M.: *Runeberg i bild*. Svenska litteratursällskapet i Finland. 343. Helsingfors 1954.

Hyckert, B. E. och Lilienberg, V. E.: *Minnespenningar öfver Enskilda Svenska Män och Kvinnor*. Stockholm 1915.

Läitakari, A.: *Suomen mitalit 1936-1968*. Helsingfors 1969.

Myntsamlernytt. Medalj över Johan Ludvig Runeberg. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*. Köpenhamn 1954.

Rahikainen, A.: *Johan Ludvig och Fredrika Runeberg. En bildbiografi*. Svenska litteratursällskapet i Finland, 2003.

*Samtliga fotografier
av medaljerna är
tagna av
Gabriel Hildebrand, KMK.*

Noter

¹ Även Fredrika skrev och hade genom vänner som litteraturkritiker J. V. Snellman och Zacharias Topelius helt unika möjligheter att publicera sig. Hon fick deras stöd och uppmuntran. Fredrika Runeberg är den första finländska författare som kritiskt analyserar kvinnans ställning i hem och samhälle. I romanerna *Fru Catharina Boije och hennes döttrar*, 1858, och *Sigrid Liljeholm*, 1862, och i samlingsvolymen *Teckningar och drömmar*, 1861, skildrar Fredrika Runeberg kvinnor som är bundna vid den konventionella kvinnorollen men som söker andra handlingsmönster. Hon kan jämföras med Fredrika Bremer i Sverige och Jane Austen i England. I den självbiografiska *Min pennas saga*, som publicerades först 1946, beskriver hon sin situation som nationalskaldens hustru och själv författarinna. Hon har blivit en av den moderna nordiska kvinnorörelsens portalgestalter.

² Det fanns ett förslag till en Fänrik Stålmedalj 1898 för att fira dikteposets 50-årsdag. Konstnären Albert Edelfelt, en av illustratörerna av Fänrik Ståls sägner, lämnade ett förslag på medalj till Svenska litteratursällskapet. Det blev ingen medalj, men en omarbetad version som gavs ut till skaldens 100-årsdag 1904 (Hirn s. 123-125).

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T-Rådmanngatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

*Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer*

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

MYNTKROGEN

Julbord 495 kr

SNF-medlemmar 15% rabatt! (minst 20 personer)

Slottsbacken 6

Tel. 08-10 45 90 – Fax 08-22 43 90

Checken som betal- medel snart borta

Enligt den amerikanska veckotidningen *TIME*, 8 december 2003, har det brittiska värdepapperstryckeriet *De La Rue & Co* upphört med produktionen av checkhäften, detta på grund av att användningen av checkar minskat dramatiskt under de senaste åren. I Sverige är det mycket länge sedan som Riksbankens sedeltryckeri tryckte checkar. I stället var det *Graphium AB* som tog över produktionen. Även i Sverige har användningen av checkar minskat och snart hör de till historien. Märkligt nog finns det få samlare i Sverige som intresserat sig för de gamla checkarna. Ändå är samlingsområdet mycket stort. Det finns mängder med vackra checkar både från Sverige och utlandet. Att checkar från vissa företag och banker är mycket sällsynta är helt klart.

En check är en anvisning på betalning vid anfordran ur ett tillgodohavande. Checken kan också vara en till förfogande ställd kredit, vanligen dragen på bank eller bankir.

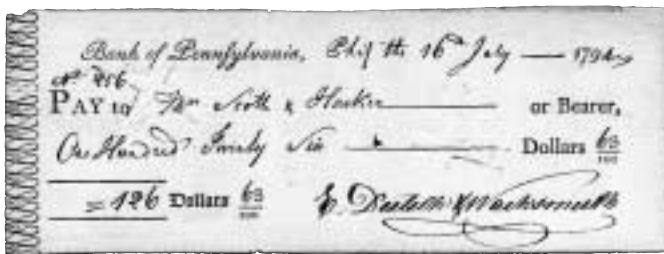
I sin nuvarande form har checken uppstått i England och fick under 1700- och 1800-talen, då privatbankernas sedlar undanträngdes, en mera allmän användning som medel att beordra utbetalning till någon fordringsägare. I takt med bankväsendets utveckling fick checkerna en mycket stor användning, särskilt i de anglosaxiska länderna.

För allmänheten låg checkens betydelse i dess egenskap av att vara ett bekvämt betalningsmedel. Checkrörelsen i Sverige blev aldrig lika viktig som den var i Storbritannien och USA. Detta kanske mest för att svenskarna oftare betalade med postremissväxlar och senare med post- och bankgiro.

År 1898 fick Sverige en checklag. Lagen innehöll bl.a. straffbestämmelser för checkbedrägeri. Under 1960-talet var det vanligt med checkräkning. Uttag från checkräkning skedde genom att räkningssinnehavaren skrev ut checkar som inom landet användes som betalningsmedel. Checkräkningen var den för affärsbankrörelsen mest typiska inlåningsräkningen.

Denna artikel illustreras med bilder på ett antal checkar ur Kungl. Myntkabinettets mycket stora samling. Checkarna som kommer från olika länder kan ge en bild på den stora variationsrikedomen.

Ian Wiséhn

Check från Bank of Pennsylvania och utfärdad i Philadelphia den 16 juli 1794.
Summan är på \$126.

Check från Bank of Mobile och utfärdad i Mobile, Alabama, den 18 september 1835.
Summan är på \$2.500.

Check från Josiah Lee Exchange, Banknote & Specie Dealer. Den utfärdades i Baltimore, Maryland, den 14 april 1847 och summan är på \$1.500.

Handskriven check på 300 riksdaler banko, utfärdad i Smedjebacken / Risingsbo den 10 februari 1848.

Samtliga fotografier är tagna av Gabriel Hildebrand, KMK.

Checkprov från Victoria Silver Lead & Zinc Company Limited i Stollberget. Checken är tryckt under de år då Sverige hade riksdaler riksmünt som valuta, d.v.s. före 1873. Stollberget ligger vid Väster Silfberg i Stora Tuna sn, Dalarna.

Checkprov från Sveriges Riksbanks huvudkontor i Stockholm, Kassakreditiv, ca 1900.

Checkprov från The Russian & English Bank, Petrograd ca 1916. Checken hade begränsad giltighetstid på en vecka fr.o.m. det utskrivna datumet.

Check från Aktiebolaget Mälarebanken, gällande i Tyskland och med konto hos Nationalbank für Deutschland, Berlin, 1.000.000 mark, 19 juni 1923. Summan kan verka mycket stor, men årtalet 1923 skvallrar om att checken utskrevs när Tyskland befann sig mitt i den värsta inflationsperioden. □

Ordenstecken och belöningsmedaljer – att ha eller inte ha?

Alfred Nobel vägrade att ta emot ordnar. Han var radikal och starkt kritisk till hela ordensväsendet. Omkring åttio år senare ville inte dåvarande statsministern Ola Ullsten ta emot en japansk orden, när han var på officiellt besök i Japan. Säkert hade Ullsten lovvärda principer, men japanerna förstod ingenting.

Författarinnan Marika Stiernstedt (släkt med riksheraldikern August Wilhelm Stiernstedt som förutom sitt intresse för mynt och polletter också var intresserad av ordenstecken) erbjöds en *Illis quorum*, men avböjde. Författaren Hasse Z frågade i en artikel i *Svenska Dagbladet* (18 februari 1945) om det inte var den rätta storleken: – ”Det finns visst 18 att välja på”. Nej, Marika Stiernstedt avböjde därför att hon ogillade ordnar och medaljer i allmänhet. Hon var sådan! Trots denna inställning hade hon franska hederslegionen och en polsk orden. Hasse Z fortsätter: – ”Det kan hända, men hon hann väl inte kila undan innan de träffade henne. Vad ska en fattig flicka göra, om det kommer en orden alldeles oförhoppandes och oombedd. Att skicka tillbaka den är ju oartigt. Man lägger den i en liten ask och låtsas inte om den. Men blir man tillfrågad, kan man avböja. Och det är inte oartigt.”

Det lär vara så att flygbaronen Carl Cederström och Albert Engström kom överens om – i en helig pakt – att aldrig sjunka så lågt som att ta emot någon ordensutmärkelse mindre än Serafimerorden. Och då endast med villkoret att det samtidigt ringdes i alla Stockholms kyrkklockor. Nu blev det inte riktigt så. Engström tog emot Nordstjärnan för att hans far inte skulle bli ledsen, varpå han fotograferade sig med den, till och med i dagsljus mitt på förmiddagen, för att förarga Karlfeldt, som inte ville ha några ordnar.

Den kloke Hasse Z konstaterade att det kan ligga fåfänga i att inte ta emot några ordnar. En ren frack kan vara lika skrytsamt som en ordensprydd. Han fortsätter: – ”För många år sedan skämtade jag litet hårdhänt med en herre som föreföll samla ordnar ungefär som frimärken och öletiketter. Han bjöd mig på lunch och vid kaffet sade han: – ”Jag vill bara säga dig en sak: jag tycker om ordnar. Jag vill gärna ha dem, och jag blir alltid glad, när jag får någon. Min hustru

Forts. fr. föreg. sida

blir också mycket glad och även hovjuvelerare Carlman. Varför ska du grumla glädjen för oss?"

Det finns lägen då ett ordens-tecken kan vara till stor hjälp. Det berättas om en herre som aldrig fått någon orden, och det var nog inte heller meningen att han skulle få någon. Han köpte dock en begagnad Vasaorden i en pantbank. När han var ute och reste i främmande länder, vilket skedde ofta, hade han alltid den inköpta Vasaorden liggande överst i resväskan. När så tullarna ville undersöka väskan (detta var långt före EU) i jakt på en extra liter, fick de syn på det skinande ordenstecknet och drog sig strax tillbaka med en ivrig honnör. Mannen i fråga ansåg sig ha tjänat in sin köpta orden flera gånger om.

I Sovjetunionen strök man tidigt alla titlar och ordnar. Detta var nog mest ett spel för gallerierna. Det vet alla som har sett bilder på sovjetiska generaler som med sina ordnar och medaljer mest liknar pansarkryssaren *Potemkin*. Men det gäller alltid att skaffa sig ett alibi. I Sovjetunionen, sade man, var ordnar inte en belöning från de styrande, utan från folket.

– "Heder åt ett sådant folk!" utropar den lille ordensvännen i ett Sverige som avskaffat utdelandet av alla ordenstecken utom till utlänningar och medlemmar av kungliga huset.

IW

Information till SNF:s medlemmar rörande NNUM

Styrelsen för Svenska Numismatiska Föreningen vill härmed informera om höjning av prenumerationspriset för Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad, NNUM. Nu kostar en helårsprenumeration om fyra välfyllda nummer 200 kronor. På grund av ökade porto- och administrativa kostnader är vi tvingade att höja prenumerationspriset till 300 kronor, vilket styrelsen beklagar. Höjningen genomförs vid årsskiftet 2004/2005.

Styrelsen hoppas ändå att de som redan prenumererar på NNUM kvarstår efter årsskiftet. NNUM har utkommit regelbundet sedan 1936, och tidskriften utgör en viktig sammanhållande länk mellan föreningarna inom unionens länder: Danmark, Färöarna, Island, Norge, Finland samt Sverige.

Styrelsen

Medalj över Ulla S. Linder Welin – slutlig upplaga

I SNT 2004:3 sid. 73 anmäldes SNF:s nya medalj över antikvarien vid Kungl. Myntkabinetet, fil. lic. Ulla S.¹ Linder Welin (1909-1983). Föreningens medlemmar hade möjlighet att subscribera exemplar i silver eller guld av medaljen fram till den 13 maj i år. Resultatet blev att sammanlagt 19 exemplar i silver präglades, däremot inga guldexemplar. Efter präglingen har verktygen (stamparna) förstörts. Av den totala upplagan har två exemplar inköpts till SNF:s egna medaljsamling.

Under senare år har upplagorna beträffande SNF:s subskriberade medaljer varit följande:

- 1994** Ämne: Henryk Bukowski²
Silver: 27 ex.
- 1995** Ämne: Olof Skötkonung – svensk myntprägling i 1000 år 995-1995³
Silver: 27 ex. Brons: 25 ex.⁴
- 1996** Ämne: Konung Carl XVI Gustaf 50 år 30 april 1996⁵
Guld: 1 ex. Silver: 26 ex.
- 1997** Ämne: Anna Johanna Grill⁶
Brons: 21 ex.
- 1998** Ämne: Svenska Numismatiska Föreningen 125 år 1873-1998⁷
Brons: 32 ex.

1999-2000

Ingen medaljutgivning

- 2001** Ämne: Johan Hadorph⁸
Silver: 21 ex.

2002-2003

Ingen medaljutgivning

- 2004** Ämne: Ulla S. Linder Welin
Silver: 19 ex.

Litteratur

Lagerqvist, L., Greijer, M. & Nordlind, U.: Medaljer utgivna 1873-1998. Belöningar, fonder och stipendier. Hedersledamöter och korresponderande ledamöter. Stadgar. Svenska Numismatiska Föreningen. *Smärre skrifter* nr 8. Stockholm 1998.

Nordlind, U.: Ny medalj från SNF [Johan Hadorph]. SNT 2001:4.

Frédéric Elfver

Noter

- ¹ Efter förfrågan från läsekretsen kan det meddelas att S står för Selma.
- ² Lagerqvist et al. 1998, s. 50, nr 73.
- ³ Lagerqvist et al. 1998, s. 51, nr 74.
- ⁴ De 25 exemplaren i brons slogs till Nordisk Numismatisk Unions möte i Stockholm år 1995. Dessa medaljer har följande randskrift: NNU:s MÖTE I STOCKHOLM 1995. Medaljerna överlämnades som gåva till delegaterna och SNF:s organisationskommitté.
- ⁵ Lagerqvist et al. 1998, s. 51, nr 75.
- ⁶ Lagerqvist et al. 1998, s. 52, nr 76.
- ⁷ Lagerqvist et al. 1998, s. 53, nr 77.
- ⁸ Nordlind 2001, s. 93. □

Information till SNF:s medlemmar rörande auktionsverksamheten

Styrelsen för Svenska Numismatiska Föreningen informerar om att huvudsakligen material ur Sven Svenssons samlingar och eventuellt bättre samlingar kommer att auktioneras ut på föreningens auktioner framöver.

Anledningarna till detta ställningstagande är flera, bl.a. att det finns mycket bra material kvar ur samtliga kategorier i Sven Svenssons samlingar. Eftersom SNF är en rikstäckande förening så kommer givetvis även i fortsättningen auktionslistorna att tillställas samtliga medlemmar, dels genom Svensk Numismatisk Tidskrift, dels via föreningens hemsida på Internet: www.numismatik.se. För närvarande är det inte möjligt för den ideellt arbetande personalen att hantera externa inlämningar med smärre poster. Det finns ett flertal lokalföreningar runt om i landet som på ett förtjänstfullt sätt kan tillgodose behovet av auktioner för medlemmarnas egna material.

Under 2005 kommer SNF att avhålla tre auktioner. En auktion med enbart polletter hålls i februari. En auktion med mynt, sedlar, medaljer m.m. genomförs i samband med årsmötet i Kalmar den 9-10 april samt avslutningsvis en större auktion med mynt, sedlar och medaljer i november då föreningen firar 150-årsminnet av Sven Svenssons födelse år 1855.

Styrelsen

**SVENSKA NUMISMATISKA
FÖRENINGEN
MEDLEMSNÅL**

**kan rekvireras från kansliet!
Pris: 35 kr + porto**

”Gull-Olle” – numismatisk möteslokal i Norrköping

I SNT 2004:3 publicerades berättelsen om *Halvöringen* som blev en jätteslant, *Saga* för Gull-Olle, skriven av Rune Carlsson (1917-1977) och tryckt i Östergötlands Dagblad 1957. Rune Carlsson var far till Per-Göran Carlsson, som här ger en förklaring till benämningen ”Gull-Olle”.

”Gull-Olle” är ju populärbenämningen på Norrköpings skyddshelgon, den kände norrmannen ... Men det är också benämningen på en festvåning belägen vid Nya torget i Norrköping och som utgjorde möteslokal för *Norrköpings Numismatiska Förening*, sedan runt 1965 under namnet *Samlarklubben Carolinen*.

Det var min far Rune som tog initiativet till föreningen, och under tio år var han dess ordförande och sedermera utsedd till hedersordförande.

”Gull-Olle” var en festvåning i en patricierfastighet, högt i tak, stuckatur och ”värdig miljö”. Bland numismatikerna gick etablissemangen även under smeknamnet ”Saltmata”, då den i sig välsmakande huvudrätten allt som oftast var med råge saltad, vilket naturligtvis avsatte ett ökat behov av tirstösläckare modell större.

Som liten pojke fick jag ibland följa med mina föräldrar på dessa sammankomster. Jag minns med nostalgisk glädje den fläkt av genuint föreningsliv som så många hade tid till under 1950-1960-talen. Det fanns något för var och en, auktioner och värderingskataloger (”Glück-boken”) diskuterades intensivt. Föreningsauktionerna var alltid en smärre begivenhet. Det var också mycket vanligare än nu att herr och fru gick tillsammans, särskilt när klubbaktiviteterna även började inkludera antikviteter. Myntsamlandet tog ju rejäl fart under denna period och grundade för den folkrörelse som nådde zenit under 1970-talet.

Per-Göran Carlsson

Utställning

I hjärtat av Iran

Ny mindre utställning om Irans mynthistoria med början under 500-talet f.Kr. när perserna besegrat kung Kroisos av Lydien har öppnat på Kungl. Myntkabinettet. Utställningen står tills vidare. En enkel katalog planeras utkomma.

Marsch ut, min vän, och vandra ...

Sagan om sedelns återkomst

Bancoposten började ges ut 1916 av Riksbankstjänstemännens förening och är nu inne på sin 88:e årgång, numera med undertiteln *Riksbankens personaltidning*. I *Bancoposten* kan man hitta inte bara seriösa artiklar och viktig information till de anställda utan även en och annan liten pärla som förgyller tillvaron, som den här nedan återgivna.

På äldre svenska sedlar finner man ofta ett litet handskrivet poem på baksidan. Ofta går poemet ut på att ägaren hoppas att snart få sedeln tillbaka, och helst mångfaldigad. Ett slags dräppeng med andra ord. Att man verkligen får den åter i sin hand lär väl ändå höra till ovanligheterna. Men i *Bancoposten* 1919 nr 1-2 berättas om två sådana händelser. Vid det ena tillfället var det endast några namn som skrivits på en hundralapp, men vid det andra handlade det verkligen om några rader med en önskan att återfå just sin sedel. Och berättelsen visar också att en sedel från 1800-talets slut kunde vara i cirkulation i mer än 36 år, om än med vissa ålderstecken mot slutet.

Svenska och skandinaviska mynt och sedlar.

Stor sortering av utländska jubileumsmünt, årsset samt småmynt. Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:
<http://www.nmh-mynt.a.se>

Så här skrev signaturen Br. 1919: ”Då jag helt nyligen i någon tidning läste om, att en dam strax förut i sin ägo återfått en hundrakronosedel, å vilken hon och två hennes systrar för 17 år sedan skrivit sina namn samt därefter släppt ut 'lappen' i världsvimlet, att gå okända öden till mötes, erinrade jag mig ett tämligen liknande fall, som här må förtäljas, då det väl onekligen tillhör sällsyntheterna, att man får i sin hand en sedel, som man bevisligen för decennier tillbaka innehaft och åter lämnat ut i allmänna rörelsen.

Det var trettondagsafton – även kallad 'lilla julafton' – 1881. Vi voro fem studenter, som firade högtidskvällen å vårt matlokus i Uppsala – de övriga i matlaget voro hemresta under ferien. – För att visa vår snälla uppsässerska, som extra prytt bordet med blommor och gjort allt för vår trevnad, någon liten erkänsla, presenterade vi henne tillsammans en 5:a, å vars baksida vi var för sig egenhändigt tecknat initialerna till våra namn, under det kända rimmet:

Marsch ut, min vän, och vandra och kom igen med tiotusen andra!

Nå, det där med påskrifterna var ju, förstås, bara ett gyckel, som ingen av oss sedermera ägnade en tanke åt. Men vad hände – många långa år efteråt? Jo, att den där 5:an i höstas uppenbarade sig hos en av de fem, numera bosatt i Värmland.

Att återseendets glädje efter över 36½ års 'skilsmässa' vart stor hos mottagaren, torde väl vara överflödigt att nämna, liksom ock att den av lätt förklarliga skäl till utseendet ganska ålderdomsskröpliga 'vännen' ej mer behöver ge sig ut – 'att vandra'.”

Den till slut ålderdomsskröpliga femman hade visserligen inte tiotusen ”vännen” med sig tillbaka, men återseendets glädje tycks ha varit lika stor ändå.

MGL

Nytt om böcker – recensioner

Sammlung Köhler-Osbahr. Band V/4 Byzantinische Münzen und ihr Umfeld. Bleisiegel und -plomben sowie Gewichte aus dem östlichen Mittelmeerraum. Red. Ralf Althoff. Duisburg 2001, 64 sidor, 6 planscher. ISBN 3-89279-573-8.

I DEN FJÄRDE och avslutande katalogen för det femte bandet, om bysantinska mynt m.m., behandlas blysigill och blyplomber liksom vikter från den östliga delen av Medelhavet. Visserligen är föremålen på gränsen till vad som betecknas numismatik men presenteras ändå här.

Katalogen, som är utarbetad av professor Dr Werner Seibt från Österrike, ansluter till det förut utkomna Band IV som behandlade de romerska mynten. Därmed avslutas raden av föremålskataloger över de antika mynten, förutom de grekiska, mot övergången till medeltida myntprägling.

Ungefär hundra föremål från den Köhler-Osbahriska samlingen behandlas i katalogen. Sigill och plomber ingår i samma kapitel uppdelat i elva undergrupper, varav åtta hänför sig till sigillen. Exempel på undergrupper är: härskare, rang, familjenamn, monogram och bildframställning.

Kapitel 2 behandlar vikterna och är uppdelat i fem underkapitel: Det östliga Medelhavsområdet, Bysantinska vikter i Östrom, Bysantinska glasvikter, Islamiska-arabiska området, senantika småvikter från det syrisk-libanesiska området.

En lista med definitionsförklaringar och en rikhaltig litteraturförteckning inleder katalogen, som presenterar varje sigill, plomb och vikt för sig. Beskrivningarna är utförliga där metall, vikt, diameter, datering och inventarienummer anges. Planschererna följer längst bak. Bilderna håller bra kvalitet.

Katalogen utgör ett mycket bra hjälpmedel vid bestämning av sigill, plomber och vikter från det bysantinska riket.

EW

Sammlung Köhler-Osbahr. Band III/1 Griechische Münzen und ihr Umfeld. Europa. Red. Ralf Althoff. Duisburg 2003, 182 sidor, 67 planscher. ISBN 3-89279-599-1.

YTTERLIGARE EN DEL av den stora Köhler-Osbahr-samlingen i Duisburgs museum har nu publicerats. Hittills har tio ytterligare publikationer utkommit, se tidigare bokanmälningar i SNT.

Den nu utkomna första delen av Band III behandlar de grekiska mynten. Samlingen består av knappt 3.000 grekiska mynt. I denna volym behandlas 917 av dessa. Man planerar ytterligare två kataloger för denna del. Katalogen har färdigställts av Katharina Martin, arkeolog från Münster. Mynten har ordnats, bestämts och presenteras vart och ett.

Katalogen innehåller bland annat en mycket användbar litteraturlista samt en lista över monogram på mynten. Den är upplagd med en text sida med myntbeskrivningar samt bildplansch på motstående sida. Bilderna håller god kvalitet.

Sist i boken finns en indexlista över präglingsorter, folkvalde, förbund, kejsare och anhöriga, härskare och dynastier, ämbetsmän (uppdelad på grekiska och romerska), adersmotiv och slutligen reversmotiv. Listorna gör katalogen oerhört användbar vid bestämmandet av mynt. Sist finns en ordförklaringslista.

EW

Båda katalogerna finns att köpa från Kultur- und Stadthistorisches Museum Duisburg, Johannes-Corpus-tius-Platz 1, 47049 Duisburg, Tyskland, eller via internet: www.duisburg.de

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppgesamlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel och fax 046-14 43 69
e-post: siv-gunnar@swipnet.se

Archie & Henrik Tonkin: Myntboken 2005. Nr 35. ISBN 91-7244-105-4. 356 sidor. Pris 250 kronor.

SEDAN 1971 har mynthandlaren Archie Tonkin givit ut *Myntboken* med aktuella värderingspriser. Med föreliggande volym firas 35-årsjubileum. I *Myntboken 2005* återfinns Sveriges mynt och sedlar från ca 995 till 2005 jämte Sveriges forna besittningar, nordiska mynt (Danmark, Norge och Finland), euromynt, sedlar m.m. *Myntboken 2005* innehåller även ett antal artiklar, författade av mynthandlarkollegor och kunniga samlare runtom i Sverige.

Myntboken har sedan starten 1971 tryckts i imponerande ca 500.000 exemplar!¹ De senaste årens upplaga ligger kring 5.000 till 10.000 exemplar per årgång. Utlåningsfrekvensen vid svenska bibliotek under 2003, för både *Myntboken* och *Samlarboken*, låg på 24.599 utlån. Detta är inga dåliga siffror och samtidigt ett gott betyg. Alla som på något sätt är sysselsatta med numismatik, professionellt eller på nybörjarnivå, har någon gång bläddrat i Tonkins myntböcker. I stort sett alla offentliga bibliotek i Sverige har en eller flera upplagor av *Myntboken* och som ingång för den myntintresserade är den därmed viktig.

Undertecknad kommenterar inte prissättningen i *Myntboken*, då detta fält ligger utanför kompetensområdet. I stället läggs fokus på bokens upplägg. Vidare skall ett par förslag till förbättring läggas fram. Det skall påpekas att undertecknad har tillställts en förhandsutgåva av *Myntboken 2005* av Archie Tonkin. Den slutgiltiga kvaliteten på bildmaterialet kan därför inte kommenteras.

Efter en kort inledning om Sveriges mynthistoria från 1521 och en regentförteckning (ca 994 till nutid) jämte myntortsförteckning följer förklaringar av numismatiska termer. Därefter redovisas en lista över myntmästare och deras moderna motsvarighet i riksbankschefen (författarna har emellertid missat vår nuvarande riksbankschef, Lars Heikensten). Vidare finner man mynträkning i gångna tiders Sverige samt ett längre avsnitt om kvalitetsbedömning, vilket är rikligt illustrerat. På två sidor behandlas sedan provmynt från Karl XIV Johan och framåt (av mynthandlaren Christian Hamrin). Följande två sidor, också rikligt illustrerade, behandlar felpräglingar och präglingsdefekter från växelmynt.

Sidorna 30-219 utgör den egentliga, kronologiskt uppställda, myntkatalogen från Olof Skötkonung (ca 995-1022) till Carl XVI Gustaf (1973-). Avsnittet med Olof Skötkonung är ett litet axplock av den mycket komplicerade bild som den anglo-skandinaviska myntningen utgör.

Numismatisk tidskrift på internet

www.numismatikaforskningsgruppen.se
www.numismatikaforskningsgruppen.se

Läsaren borde här ges referenser till moderna standardverk, såsom Brita Malmer's gedigna publikationer från 1989 samt 1997.²

Medeltiden behandlas på sidorna 32-50, och detta avsnitt har genomgått stora förändringar gentemot tidigare upplagor (jfr *Myntboken* 1995). Många av de senaste årens resultat och omattribueringsförslag har inarbetats och här har Tonkin anlitat myntsamlaren Jan C. Appelqvist som på ett förtjänstfullt sätt tagit sig an uppgiften med assistans från samlarkolleger Anders Frösell samt Kjell Holmberg. Primärt koncentreras de största förändringarna beträffande uppställning och tillägg av varianter etc. till Sturetiden, ca 1470-1520. Även örtugmyntningen under Kristoffer av Bayern (1441-1448) till Sten Sture d.ä. (1470-1497, 1501-1503) har genomgått en ansiktslyftning. Denna period har nyligen behandlats av Jonas Rundberg, som inom kort kommer att publicera sina rön.

En total revidering av Sveriges mynthistoria från medeltid till nutid kommer att redovisas i de volymer som blir resultatet av projektet om Sveriges mynthistoria, vilket bedrivs av Kungl. Myntkabinettet i samarbete med Svenska Numismatiska Föreningen. Herrarna Appelqvist, Frösell samt Holmberg ingår i projektets medeltidsgrupp.

När det gäller myntrotsattribueringarna under medeltiden, så finns det många osäkerhetsfaktorer. T.ex. är det långt från säkert att alla de typer som redovisas under Knut Eriksson (1167-1196) kan föras till Sigtuna. I själva verket kan mynttillverkningsrester enbart kopplas till en av Knuts mynttyper. Ett liknande fall gäller penningarna (brakteater) efter götäländsk mynträkning med krönt, framvänt huvud från Valdemar Birgerssons tid (1250-1275). Myntningsunderlag till en i stilen upplöst variant av det krönta, framvända huvudet har påträffats i samband med arkeologiska undersökningar i Örebro. Att samtliga brakteattyper från Valdemar Birgersson med det aktuella motivet är präglade i Örebro kan inte bevisas. Inför framtida upplagor bör det även framgå att Sten Sture den yngres (1512-1520) s.k. stormynt på sidan 48 är kraftigt förminskade.

Efter avsnittet med medeltidens mynt följer således den nyare tidens mynt fram till våra dagar. Upplägget följer tidigare utgåvor av *Myntboken*, d.v.s. först redovisas – regentvis – de högre valörerna (guld, silver) för att sedan följas av de lägre (koppar, motsvarande). Myntorterna är underordnade valörerna, men de redovisas separat, t.ex. 2 mark, Stockholm 1661-1697 följs av 2 mark, Landskrona 1675. För t.ex. Karl XI (1660-1697) blir redovisningen enligt följande: dukat (Stockholm), riksdaler (Stockholm), mark (Stockholm, Landskrona), öre silver (Stockholm, Landskrona), plåtmynt (Avesta, Kengis) samt öresmynt i koppar (Avesta).

Upplägget med regent, valör, myntort etc. ändras emellertid fr.o.m. kronmyntsperioden, d.v.s. 1873 och framåt. Detta avsnitt baseras på valör, så att vår

nuvarande kungs jubileumsmynt med valören 2000 kronor står först. Därefter kommer jubileumsmynten med valören 1000 kronor som sedan följs av Oscar II:s 20 kronor, 10 kronor och 5 kronor etc. Sedan kommer ånyo Carl XVI Gustafs jubileumsmynt, denna gång i silver. Redovisningen styrs således strikt av valören. Nu är detta emellertid inte någon nyhet beträffande *Myntboken*, men undertecknad ställer ändå frågan varför man inte valt att redovisa mynten strikt efter regenterna i stället?

En generell kommentar beträffande *Myntboken* är att diameter, vikt, silverhalt, finvikt samt upplaga anges näst intill uteslutande för de svenska mynten (vikingatid och medeltid undantaget). Detta är bra för den läsare som snabbt önskar slå upp dylik information.

På sidorna 225-256 återfinns ett längre avsnitt om Sveriges besittningsmynt 1561 till 1878, vilket kommit till stånd tack vare mynthandlaren och numismatikern Yngve Almer samt mynthandlaren Peter Österlund. På sidorna 258-275 behandlas summariskt danska, norska och finska mynt från omkring 1800-talets mitt till nutid. Euromynt behandlas på sidorna 276-277. Därefter följer en kort introduktion om polletter. På sidorna 284-288 har mynthandlaren Ulf Nordlind bidragit med ett avsnitt om medaljer som kortfattat tar upp medaljkonstens historia, att samla medaljer samt vad medaljer kostar. Sidorna 290-295 ägnas åt en översikt rörande Kristinas ettöringar av koppar – ett avsnitt som den välkände myntsamlaren Sten Törngren ligger bakom. Archie Tonkin har på sidorna 298-302 skrivit om hur man kan investera i mynt. Den som är road av sedlar kan studera sidorna 303-319, där en översikt av sedelutgivningen från Stockholms Banco till Sveriges Riksbank presenteras. *Myntboken* 2005 avslutas med ett avsnitt om privatbanksedlar, författat av Håkan Westerlund samt Jimmy Häggqvist.

Det finns sannerligen en mängd information i *Myntboken* 2005. Man kan även konstatera att under vår nuvarande kung har hela 16 olika guldmyntstyper präglats (förvisso är samtliga jubileumsmynt med valörerna 2000 respektive 1000 kronor).

Auktioner

2004 December

3 Bruxelles. Jean Elsen & ses Fils.
10-11 Leipzig. Leipzig Münzhandlung
14-16 Mannheim. KPM.

2005 Januari

14-15 New York. Ponterio & Associates
19 Göteborg. Antikören Mynthandel

Februari

16-19 München. Gerhard Hirsch

Det är fler än under någon annan regent i Sveriges mynthistoria.

Bland de framtida förbättringar som kan göras bör ett innehållsregister prioriteras. Vidare skulle en lista med rekommenderad litteratur för vidare studier kunna inarbetas. Den behöver inte var mer omfattande än 3-5 sidor. Eftersom *Myntboken* ofta blir den första boken om mynt för många nybörjare, så skulle ett avsnitt med rekommenderad litteratur tjäna ett gott syfte. Det finns givetvis ett antal detaljer som kan förbättras i *Myntboken* och Tonkin skriver själv att kritik mottogs tacksamt.

Undertecknad önskar Archie och Henrik Tonkin lycka till med produktionen av kommande upplagor av *Myntboken*. Att år efter år ge ut en omfattande översikt över svenska mynt m.m. är minst sagt arbetsamt och insatsen är väl värd en eloge. En eloge med spegelglas!

Frédéric Elfver

Noter

¹ Räknar man in *Myntguiden*, utkommen första gången 1969, så blir den sammanlagda upplagan otroligt 1,5 miljoner exemplar.

² B. Malmer, *The Sigtuna Coinage c. 995-1005*. Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova series 4. Stockholm 1989 samt *The Anglo-Scandinavian Coinage, c. 995-1020*. Commentationes de nummis saeculorum in Suecia repertis. Nova series, 9. Västervik 1997.

Föreningar

Program för Göteborgs Numismatiska Förenings medaljcirkel

Lokal: GNF:s klubblokal,
Jungmansgatan 57. Måndagsträff
en gång per månad. Start 18:30.

2005

17 januari

Tema: *Samtida stora män och kvinnor på medaljer och mynt*. Kerstin Staberg: *Nelson Mandela*. Sture Johansson: *Industrialister*. Kaffe. Medtag gärna egna medaljer för bestämningar.

7 februari

Bengt Holmén: *F.I.D.E.M:s medaljställning i Portugal 2004*.

7 mars

Anders Falk: *Architectura numismatica*. Kaffe. Karl-Axel Eriksson: *Svenska militärmedaljer*.

4 april

Britta Ekre: *Vad är typiskt rokokot?*
Birgit Hahne Eriksson: *Norska medaljer efter 1919*. Kaffe eller frukt.

Reserv: Fil. dr Lennart Limberg: *Westfaliska freden*.

Mynt som pepparkaksmått

Till Kungl. Myntkabinettets e-post inkom nyligen denna förfrågan om ett recept hos Cajsa Warg, känd 1700-talskvinna och författare till den mycket omtyckta och omtryckta kokboken *Hjelpreda i hushållningen för unga fruentimber* från 1755, i dagligt tal mera känd som *Cajsa Wargs kokbok*. Hennes riktiga namn var Anna Christina. Hon föddes i Örebro 1703 och avled 1769.

Fråga:

Cajsa Warg skriver att när pepparkakan ska kavlas ut så ska den göras så att den blir tunn "som en dubbel slant". Jag undrar vilket mynt som hon kan ha antagits syfta på och hur tjockt ett sådant mynt är. Det vore fantastiskt om jag kunde få hjälp med detta!

Undrar forskare vid Restauranghögskolan i Grythyttan

Svar:

Det är inte alltid så lätt med alla våra gamla namn på mynten, populära sådana som vi letar efter i litteraturen*. Vet vi vad det är fråga om – och det måste man ju göra på Kungl. Myntkabinettet – är det inte så lätt att få fram just *tjockleken* på ett mynt; det brukar inte stå i förordningarna eller i t.ex. Wallroth! Man mäter själv i samlingarna.

Först och främst: "Slant" eller "enkel slant" är på Cajsas tid benämningen på kopparmyntet 1 öre silvermynt, "dubbel slant" alltså 2 öre silvermynt. Värdet angavs, trots att myntet var av koppar, i silvermynt-räkningen, densamma som användes på plåtmynten. Men det vet nog de flesta av våra läsare. Det betyder, att ett tvåöre också, särskilt i Svealand, kunde kallas "sexöre" (1 öre sm = 3 öre kopparmynt). Bekvämt då att säga "dubbel slant", så blev det inga missförstånd med t.ex. göteborgare, som använde räkningen i silvermynt.

Cajsa nämner måttet som en självklarhet, en dubbel slant fanns ju alltid till hands. Och *tjockleken*? Jo, den är ungefär 4 mm, en enkel slant mäter ca 2,5 mm.

Skulle någon bakintresserad numismatiker, trött på de vanliga pepparkakorna, vilja baka efter Cajsas recept till jul, så är det bara att sätta igång! Här följer receptet. Och kom ihåg, tunna som en dubbel slant! Texten är hämtad ur Klassikerförlagets upplaga av kokboken från 1993.

Pepparkaksmått på Cajsa Wargs tid.
En dubbel slant – 2 öre sm präglad för Adolf Fredrik. Foto ATA.

Cajsa Wargs små pepparkakor

Utav 5 skålpund socker och litet vatten kokas en sirap, som slås i ett tråg, varefter 5 skålpund gott vetemjöl däruti strax blandas, med ett och halvt lod kardemummor, ett och halvt lod muskotblomma, ett och ett halvt lod kanel, ett halvt lod nejlikor, 3 lod sönderskurna pomeransskal, 3 lod sönderskurna citronskal, ett och ett halvt lod paradiskorn, ett och ett halvt lod salt-tartari, vilket sistnämnda först uppblandas med rosenvatten.

Lägg sedan alltsammans i sirapen, medan han är varm, och rör om en hel timma med en trästöt; låt det så jäsa ett halvt dygn. Kavla därpå ut degen tunn som en dubbel slant, och skär honom sedan i rutor, eller på annat sätt, efter eget behag. Strö litet mjöl i kopparbottnar eller bleckfat: varuppå de uti ugnen gräddas. Den som behagar, kan lägga sönderskuren mandel eller suckat i degen när han utkavlas.

MGL / LLt

* I *Pengar i folkmun – och mynt i seder, bruk och poesi* av Monica Golabiewski Lannby, 2000, kan man finna de flesta gamla uttryck för svenska pengar förklarade. Dock finns inte detaljer som mått och vikt alltid med. □

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
TEL 08-411 08 07

Läsekretsen

Neuman vid Jäders Bruk – rättelse

I SNT 2004:6, s. 143, publicerades en artikel om polletter från Jäders Bruk. Där har emellertid de av mig gjorda korrigeringarna i SBL 25 (1985-87), s. 98ff, av Elgenstiernas uppgifter om adliga ätten Mannerstråle inte observerats.

Jacob Neuman (ej "Neüman") var inte "invandrare från Ingermanland", även om hans släkt enligt obestyrt uppgift skall ha härstammat därifrån. Hans far Märten Neuman dog 1691 som handelsman i Stockholm, och enligt obestyrt uppgift skall även dennes far ha varit verksam i Sverige men född i Livland.

Jacob Neumans adlade son hette inte "Jacob Vilhelm" (Elgenstierna kallar honom "Johan Vilhelm") utan Wilhelm Jacobsson Neuman. Hans adlande skedde inte 1759, såsom påstås i artikeln. Detta är lät den snälle men maktlöse kung Adolf Fredrik hans svärfar Johan Julius Vult von Steijern på sin nyadlade ätt adoptera sin bror och tre svärsöner, bl.a. Wilhelm Jacobsson Neuman. Denna adoption godkändes ej av rådet. Efter Gustav III:s statsvälkning konfirmerades den emellertid 1773 för Wilhelm Jacobsson Neuman och en annan av svärsönerna. Först 1774 utfärdades ett till 1770 antedaterat adelsbrev för dem med namnet Mannerstråle.

Wilhelm Jacobsson Neuman och hans far, som dog 1746, var inte ägare av Jäders kronobruk utan direktörer där. Wilhelm Jacobsson Neuman fick emellertid 1756 överdirektörs namn, heder och värdighet och köpte 1757 Jäders bruk från kronan.

Hans Gillingstam

KVALITETSAUKTION Mynt/Frimärken

19 mars 2005

Välkommen med Din inlämning! Vi har mycket goda möjligheter att finna köpare till Dina objekt – bl.a. via Internet. Vi köper också kontant om Du så önskar.

MYNTKOMPANIET

Götgatan 23
116 46 Stockholm

Tfn: 08-678 32 17
Fax: 08-643 22 38
e-post: mail@myntkompaniet.se
www.myntkompaniet.se

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 22 företag i nio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB

Rådmansgatan 21
Box 26033, 100 41 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden

Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Karlskrona Mynthandel

Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt

Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel

Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

AB Malmö Mynthandel & Vykortsantikvariat

Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

J. Melin Mynt

Koltrastvägen 23, 370 24 NÄTTRABY
Tel. 0455-155 99

Myntinvest Corona

Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer

Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder

Hyhult 6, 340 10 LIDHULT
Tel. 035-801 04, Mobil 070-536 05 38

Ulf Nordlinds Mynthandel AB

Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynt AB

Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB

Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel

Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel

Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel

Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel

Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics

Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel

Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

J. Waldén Mynthandel AB

Nybrogatan 36
Box 5381, 102 49 STOCKHOLM
Tel. 08-662 50 60, 070-607 65 34

Håkan Westerlund Mynthandel

Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

Myntauktion 47

19 januari 2005

*Vi har arrangerat 46 myntauktioner sedan 1986.
Vi har erfarenheten, kunskandet och köparna.
Vi kan det där med foto, katalog och marknadsföring.*

*Så när Du väl skall sälja ... ja, då vet Du vart Du skall vända dig.
Kontakta oss för kostnadsfri värdering och rådgivning. Välkommen!*

God Jul &

Gott Nytt År!

Ulf Ottosson, samlare sedan 1971

**www.
mynthandeln.com**

ANTIKÖREN MYNTHANDEL

Butik: Stureplatsen 1, 411 39 Göteborg. Tel & Fax: 031-18 39 60.
Webbplats: www.mynthandeln.com. E-post: ulf@mynthandeln.com.